

Maija Känsäkangas & Iina Rivinen

**LEIKKI-ikäISEN LAPSEN SEKSUAALISEN KASVUN JA KEHITYKSEN
TUKEMINEN**

Seksuaalikasvatusopas vanhemmille

LEIKKI-ikäISEN LAPSEN SEKSUAALISEN KASVUN JA KEHITYKSEN TUKEMINEN

Seksuaalikasvatusopas vanhemmille

Maija Känsäkangas & Iina Rivinen
Opinnäytetyö
Kevät 2021
Hoitotyön tutkinto-ohjelma, kättilö
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Hoitotyön tutkinto-ohjelma, kätilö

Tekijät: Maija Käsäkangas & Iina Rivinen

Opinnäytetyön nimi: Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisen kasvun ja kehityksen tukeminen - Seksuaalikasvatusopas vanhemmille

Työn ohjaajat: kätilötyön lehtorit Marja Kinisjärvi & Satu Rainto

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2021

Sivumäärä: 44 + 2

Ihminen on seksuaalinen olento, ja seksuaalisuus on koko elämän ajan olemassa oleva ja kehittyvä ominaisuus. Seksuaalisuuden käsitteeseen yhdistetään usein automaattisesti seksi, vaikka seksuaalisuuden kokemukset alkavat jo syntymästä asti. Seksuaalisuuteen kuuluu omaan seksuaali-identiteettiin, sukupuolikokemukseen ja biologisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, läheisyyteen ja lisääntymiseen liittyvät ajatukset ja kysymykset. Lapsen seksuaalisuus on eroteltavissa aikuisen seksuaalisuudesta. Se ei tavoittele parisuhdetta, lisääntymistä tai aikuisseksuaalista toimintaa. Lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan omaan kehoon tutustumista, uteliaisuutta ja ihmettelyä, mielihyvän ja turvallisuuden tunteita.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella ja toteuttaa opas, jonka tavoitteena on jakaa vanhemmille tietoa lapsen seksuaalisuudesta ja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä, ja tarjota vanhemmille tukea leikki-ikäisen seksuaalikasvatukseen selkeällä ja miellyttävällä tavalla. Työn tavoitteena oli, että vanhempien olisi helpompi ja mielekkäämpi ottaa seksuaalisuus puheeksi lapsen kanssa, ja että oppaasta saisi tukea ja käytännön vinkkejä seksuaalikasvatamiseen, joita vanhempi itse hyödyntäisi ja käyttäisi apuna esimerkiksi keskustelun aloittamiseen tai kysymyksiin vastaamiseen.

Työ toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä yhteistyössä Oulun kaupungin Kaakkurin neuvolan kanssa. Tarkoituksena on, että yhteistyökumppani tulee jakamaan opasta vanhemmille lasten neuvolakäynneillä.

Tietoperustana opinnäytetyössä käytettiin luotettavia lähteitä aiheesta, kuten kirjallisuutta niin ammattilaisille, kuin aiheesta muuten kiinnostuneille, sekä tutkimuksia ja valmiita vanhemmille suunnattuja erilaisia oppaita. Työn suunnittelussa käytettiin käsitteistöä, jota yhteistyökumppani toivoi oppaan sisältöön. Työn lopputuloksena oli neuvolakortin väliin sopiva 8-sivuinen opas.

Jatkossa oppaan vaikuttavuutta vanhempiin voisi tutkia laadullisen kyselytutkimuksen avulla. Opasta voisi jatkokehittää ulkonäöltään lastenkirjamaiseksi, jotta kasvatushetken voisi yhdistää mukavaan yhdessäoloon. Opasta voisi kehittää ja muokata myös varhaiskasvatuksen työntekijöiden käyttöön.

Asiasanat: seksuaalisuus, leikki-ikä, seksuaalikasvatus, vanhemmuus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Nursing and Health Care, option of Midwifery

Authors: Maija Käsäkangas & Iina Rivinen

Title of thesis: Supporting toddlers' sexual development – Guidebook for parents

Supervisors: lecturers Marja Kinisjärvi & Satu Rainto

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2021 Number of pages: 44 + 2

Human is a sexual being and sexuality is a lifelong and evolving quality. The concept of sexuality is often automatically associated with sex, even though experiences of sexuality begin at birth. Sexuality includes thoughts and questions related to one's own sexual identity, gender experience and biological sex, sexual orientation, intimacy, and reproduction. Child's sexuality is distinguishable from adult sexuality. It does not aim for a relationship, reproduction, or adult sexual activity. A child's sexuality refers to getting to know one's own body, curiosity and feelings of pleasure and security.

The purpose of this thesis was to design and implement a guidebook that aims to help parents in supporting the sexual development of young children. The guidebook shares information with parents about a child's sexuality and sexual development and provides parents with help in sex-educating a child in a simple and comfortable way. The aim of the thesis was to it easier and more meaningful for parents to talk about sexuality with their child, and to give practical tips and aids for sex education. The project was carried out as a functional thesis in collaboration with Kaakkuri child health centre in Oulu. The intention was for the partner to distribute the guidebook to parents during children's visits.

Reliable sources were used in the work, such as literature for both professionals and others interested in the topic, as well as studies and guides for parents. The result of the work was an 8-page guide.

In the future, the effectiveness of the guidebook could be investigated through a qualitative survey. The guide could be further developed to look more like a children's book, so that the moment of education can be combined with spending time together. The guide could also be developed in a form used among early childhood education care workers.

Keywords: sexuality, toddler, sex education, parenthood

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	SEKSUAALISUUS.....	8
3	LAPSEN SEKSUAALINEN KEHITYS.....	10
4	LAPSEN SEKSUAALISEN KEHITYKSEN TUKEMINEN.....	14
4.1	Tunne- ja turvataitokasvatus	17
4.2	Mistä vauvat tulevat?.....	19
4.3	Sukupuoli-identiteetti	20
5	OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TEHTÄVÄT	23
6	OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI.....	24
6.1	Projektiorganisaatio.....	24
6.2	Projektin suunnittelu	25
6.2.1	Kustannukset ja riskit	28
6.3	Projektin toteutus.....	30
6.4	Projektin arviointi	34
6.5	Projektin eettisyys ja luotettavuus	35
7	POHDINTA	37
	LÄHTEET.....	39
	LIITTEET	45

1 JOHDANTO

Ihminen on seksuaalinen olento, ja seksuaalisuus on koko elämän ajan olemassa oleva ja kehittyvä ominaisuus. Seksuaalisuuden käsitteeseen yhdistetään usein automaattisesti seksi, vaikka seksuaalisuuden kokemukset alkavat jo syntymästä asti. Seksuaalisuuteen kuuluu omaan seksuaali-identiteettiin, sukupuolikokemukseen ja biologisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, läheisyyteen ja lisääntymiseen liittyvät ajatukset ja kysymykset. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.) Lapsen seksuaalisuus on eroteltavissa aikuisen seksuaalisuudesta. Se ei tavoittele parisuhdetta, lisääntymistä tai aikuisseksuaalista toimintaa. Lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan omaan kehoon tutustumista, uteliaisuutta ja ihmettelyä, mielihyvän ja turvallisuuden tunteita, eikä pelkästään tekemistä, vaan myös olemista. (Apter, Väisälä & Kaimola 2006, 205.) Lapsen seksuaalinen kehitys myötäilee lapsen psykososiaalisen kehityksen vaiheita. Perusturvallisuudentunne ja hyvä vuorovaikutus vanhempien kanssa luovat pohjaa seksuaalisuuden kehittymiselle ja tasapainoiselle tunne-elämälle. (Hermansson 2007, 92–93.)

Vanhempien tehtävänä on jakaa lapselle perustieto seksuaalisuuteen liittyen, mielellään ennen kavereiden ja esimerkiksi median jakamaa tietoa. Perheen tulisi olla lapselle ensisijainen ja tärkein tiedon ja asenteiden välittäjä. Helpointa on vastata lapsen esittämiin kysymyksiin ja vain juuri siihen, mitä kysytään. Pientä lasta ei kiinnosta tarkat yksityiskohdat, vaan hän usein tyytyy mieluummin ytimekkääseen, selkeään vastaukseen. Mikäli lapsi kysyy tarkentavia kysymyksiä, kerrotaan asiasta lisää. Liian perusteellinen valistuspuhe pienelle lapselle ei välttämättä anna lapselle tilaa pohdiskella itse asiaa. Aikuisen on siis annettava lapselle aikaa ja tilaa kehittyä ja kasvaa, ja kunnioitettava myös lapsen omia kuvitelmia. (Kinnunen 2001, 24–25.)

Seksuaalikasvatus lapsille kotona on melko vähäistä, sillä vanhemmat eivät halua tai osaa, tai eivät välttämättä koe tarpeelliseksi seksuaalikasvatuksen antamista pienille lapsille. Usein käsitteenä ”seksuaalikasvatus” saattaa myös aiheuttaa väärinymmärryksiä. Aikuisilla on itsellään usein huonoja kokemuksia ja vääriä luuloja seksuaalikasvatuksesta. Väestöliiton Laseketutkimuksessa vanhemmat kuitenkin toivat ilmi halun saada lisätietoa ja oppia seksuaalikasvatuksesta (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 59, 69).

Väestöliiton *Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua lasten perheen arjesta* -kyselytutkimuksessa (2014) kartoitettiin alle kouluikäisten lasten vanhempien käsi-

tyksiä ja kokemuksia lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta. Kyselyyn vastasi 614 vanhempaa ja huoltajaa. Väestöliiton tiivistelmästä kävi ilmi, että vanhemmat eivät kokeneet tarvetta leikki-ikäisen seksuaalikasvatukselle, tai osanneet sitä antaa. Silti suurin osa (76 % vastanneista) oli sitä mieltä, että seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa ennen kouluikää. Myös seksuaalisuuden määritelmä oli monille vieras asia, minkä takia vanhemmille tuli seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta mieleen lähinnä seksiin ja muuhun seksuaaliseen toimintaan ja tekoihin liittyvät asiat, eivätkä he pitäneet näistä asioista puhumista soveliaana leikki-ikäiselle lapselle, vaikka Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan lapsen seksuaalikehityksellä tarkoitetaan esimerkiksi omaan kehoon tutustumista, itsetuntoa, tunnetaitoja ja ystävyys taitoja (Väestöliitto 2014. Viitattu 23.10.2019).

Opinnäytetyömme aiheena oli lapsen seksuaalinen kehitys, ja projektin tavoitteena oli pienen lapsen seksuaalisen kehityksen tukeminen. Projektin tarkoituksena oli suunnitella ja toteuttaa opas, jonka tavoitteena oli opastaa ja ohjata vanhempia leikki-ikäisen lapsen seksuaalisen kehityksen ja kasvun tukemiseen. Yhteistyökumppanimme projektissa toimi Oulun kaupungin Kaakkurin neuvola, jolle valmis opas tuotettiin pdf-tiedostona. Tarkoituksena on tulevaisuudessa jakaa opasta vanhemmille neuvolakortin välissä kohderyhmäikäisten lasten neuvolakäynnillä.

2 SEKSUAALISUUS

Seksuaalisuus on koko elämän ajan olemassa oleva ja kehittyvä ominaisuus ja kokonaisuus. Seksuaalisuuden käsitteeseen yhdistetään usein automaattisesti ensisijaisesti seksuaaliset toiminnot ja teot, vaikka erilaiset seksuaalisuuden kokemukset alkavat jo syntymästä asti. Seksuaalisuuteen kuuluu omaan seksuaali-identiteettiin, sukupuolikokemukseen ja biologisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, läheisyyteen ja lisääntymiseen liittyvät ajatukset ja kysymykset. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.) Seksuaalisuuteen vaikuttavat erilaiset sisäiset biologiset ja psykologiset tekijät, sekä ulkoiset tekijät, kuten kulttuuri, uskonto ja perhe. Nämä muo-
vat seksuaalisuuteen liittyviä arvoja, asenteita ja käytöstapoja, sekä sitä, kuinka omaa seksuaalisuuttaan toteutetaan ja ilmaistaan. (Terveyskylä. Viitattu 10.4.2021.)

Seksuaalisuus on olennainen osa ihmisyyttä, ja olemassa koko ajan. Seksuaalisuudella ei siis tarkoiteta tekemistä, vaan olemista. Seksuaalisuus on positiivinen voimavara, joka pyrkii nautinnon kautta liittämään ihmisiä yhteen ja lähentämään ihmissuhteita. Seksuaaliterveys käsitteenä tarkoittaa kaikkea seksuaaliseen kehitykseen, sukuelimiin ja sukupuolielämään liittyvää. Käsit-
ys omasta seksuaali-identiteetistä alkaa kehittyä murrosiässä, ja sen muovautuminen ja työstäminen jatkuu läpi elämän. Seksuaali-identiteetti sisältää eri ulottuvuuksia, kuten seksuaaliset arvot ja tarpeet, seksuaalisen ilmaisun tavat ja siihen liittyvät mieltymykset. (Apter ym. 2006, 205–206; Mielenterveystalo.fi. Viitattu 13.4.2021.)

Seksuaalinen vietti eli libido voidaan määritellä perimään kuuluvaksi haluksi. Seksuaaliset tarpeet muiden viettien tavoin säätelevät ihmisen tahdosta riippumatonta käytöstä, tunteita ja ajatuksia, myös silloin, kun käytös ei luonteeltaan ole avoimen seksuaalista. Seksuaalisuuden vietinomaisuus on siis kirjoitettu geeneihin kuten millä tahansa nisäkkäillä ja sen perimmäinen tarkoitus kaikilla eläinlajeilla on lisääntyminen, ja jälkeläisten kasvattaminen sukukypsään ikään. (Apter ym. 2006, 15–16.)

Käyttämiemme kielellisten käsitteiden avulla välitty kuva todellisuudesta. Käsitteistö antaa sanoille merkityksiä, jotka voivat olla neutraaleja, tai jotka selkeästi viittaavat johonkin tiettyyn tarkoitukseen. Seksuaalisuuteen liittyvä käsitteistö on varsin laaja, mutta silti sitä on tarve kehittää jatkuvasti, sillä siihen liittyy myös ongelmia. Esimerkiksi sana *esileikki* ohjaa yhdyntäkeskeiseen ajatteluun; yhdyntä on seksin tavoite, jota ennen suoritetaan tiettyjä vaiheita. Myös sana *potenssi*

viittaa lähinnä miehen sukupuoliseen kyvykkyyteen. (Apter ym. 2006, 20–25.) Myös lapsen seksuaalisuuden käsitteistöä on muovattu erilaiseksi, esimerkiksi pienen lapsen seksuaalikasvatuksen sijaan voidaan käyttää esimerkiksi käsitettä kehotunnekasvatus. Perheen sisällä on hyvä sopia myös omaan käyttöön sopivat käsitteet ja nimet esimerkiksi sukuelimille. (Kinnunen 2001, 19; Väestöliitto. Viitattu 20.4.2021.)

Seksuaalioikeudet ovat osa ihmisoikeuksia ja niillä tarkoitetaan yksilön oikeutta toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja päättää omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Oikeuksiin liittyy myös vastuu ja velvollisuus, eli yksilöllä on velvollisuus myös kunnioittaa toisen oikeuksia toteuttaessaan omaa seksuaalisuuttaan. Väestöliitto on jakanut seksuaalioikeudet seitsemään eri osa-alueeseen.

Oikeus omaan seksuaalisuuteen tarkoittaa, että yksilö saa itse hallita omaa seksuaalielämäänsä ja toteuttaa sitä tahtomallaan tavalla, saaden siitä nautintoa. Tämä oikeus koskee kaikki iästä riippumatta. Huomioitava on kuitenkin myös toisen suostumus, eli ketään ei saa painostaa tai pakottaa seksiin. Yksilöllä on **oikeus näkyä** juuri sellaisena kuin on, ilman kokemusta vähättelystä, väkivallasta tai syrjinnästä. Nämä oikeudet voivat olla hankala toteuttaa esimerkiksi vammaisilla, jotka eivät välttämättä itse saa päättää omista asioistaan, tai jäävät huomiotta. Yksilöllä on **oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi**, eli oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Ihmistä tulee suojata seksuaaliväkivallalta ja sukupuolistuneelta väkivallalta, joita voivat olla esimerkiksi seksuaalissävytteinen ahdistelu, mutta myös esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen syrjintä. Jokaisella on myös oikeus suojata itseään ei-toivotuilta raskauksilta ja seksitaudeilta. **Oikeus yksityisyyteen** tarkoittaa sitä, että yksilö saa tehdä seksuaalisuuttaan koskevia päätöksiä ja tekoja yksityisesti tai luottamuksellisesti, esimerkiksi nuoren tulee saada käyttää seksuaaliterveyspalveluita ilman vanhempien tietoa tai suostumusta. Jokaisella on oikeus laadukkaaseen seksuaalikasvatukseen, ja faktapohjaiseen **tietoon seksuaalisuudesta**. Tämä on erityisen tärkeää lapsille ja nuorille. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on yksilöiden välisen tasa-arvon parantaminen, ja tiedon, sekä taitojen lisääminen. Yksilöllä on **oikeus seksuaaliterveyspalveluihin**, eli tarjolla pitäisi olla tukea esimerkiksi ehkäisyyn tai perhesuunnitteluun, sekä mahdollisuus synnyttää tai keskeyttää raskaus turvallisesti. Kaikilla on myös **oikeus vaikuttaa** ja kehittää seksuaalioikeuksien toteutumista, tarttua yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja vaatia muutosta. (Väestöliitto. Viitattu 24.3.2021.)

3 LAPSEN SEKSUAALINEN KEHITYS

Lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan omaan kehoon tutustumista, uteliaisuutta ja ihmettelyä, mielihyvän ja turvallisuuden tunteita, eikä pelkästään tekemistä, vaan myös olemista. Lapsen seksuaalinen kehitys myötäilee lapsen psykososiaalisen kehityksen vaiheita. Seksuaalinen kehitys tapahtuu portaittain, psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen kehityksen rinnalla. Seksuaalista kehitystä ei voi myöskään erottaa muusta kasvusta ja kehityksestä. Perusturvallisuudentunne ja hyvä vuorovaikutus vanhempien kanssa luovat pohjaa seksuaalisuuden kehittymiselle ja tasapainoiselle tunne-elämälle. Lapsi alkaa hahmottaa omaa kehoaan ja ymmärtämään niihin liittyviä toimintoja, ja myös muiden kehoja halutaan tutkia ja ihmetellä ääneen. Minäkuva ja itsetunto alkavat kehittyä ja muovautua sen mukaan, miten kehosta puhutaan ja miten sitä kohdellaan. Lapsi tavoittelee mielihyvää ja nautintoa, ja kokeilee rajoja siitä, mikä on sallittua ja mikä ei. Hämähäisyn kokemukset traumatisoivat herkästi, ja voivat vaikuttaa pitkälle tulevaisuuden seksuaalikokemuksiin. Lapsi kokee ihastumisen ja rakastumisen tunteita, ja niitä kokemuksia työstetään. (Apter ym. 2006, 205–207; Hermansson 2007, 92–93.)

Ihminen kehittyy läpi elämän, ja ihmisen elämänkaari voidaan jakaa eri ikäkausien perusteella vauvaikään, leikki-ikään, kouluikään, nuoruuteen, aikuisuuteen ja vanhuuteen. Tässä opinnäytetyössä käsitelimme leikki-ikäisen lapsen kehitystä ja kasvatusta seksuaalisuuden osa-alueella. Leikki-ikä katsotaan alkavan noin 2-vuotiaana ja kestävän kuudenteen ikävuoteen saakka (THL 2021. Viitattu 17.3.2021). Leikki-ikäinen lapsi on utelias ja tutkii mielellään kaikkea uutta ja ihmeellistä. Tämän ikäisen lapsen empatiataidot alkavat jo kehittyä. Empatialla tarkoitetaan kykyä ymmärtää toisen ihmisen tunteita, ja osaamista esimerkiksi asettua toisen asemaan. Leikki-ikään kuuluu myös uhmaikä ja kaikkivoipaisuusvaihe. Uhmaikä tarkoituksena on kehittää lapsen tunteiden- ja tahdonhallintakykyä. Pienen lapsen on tärkeää saada näyttää erilaisia tunnereaktioita, vaikka vanhemmista se voikin olla joskus uuvuttavaa. Kaikkivoipaisuusvaiheen tarkoitus on kehittää lapsen omaa toimintakykyä. Lapsi kokee osaavansa jo kaiken itse, ja haluaakin kokeilla omia rajojaan sellaisissakin asioissa, joissa ei vielä itse pärjää. (Suomen Mielenterveys ry. Viitattu 17.3.2021.)

Tutkija Sigmund Freud kehitti teorian psykoseksuaalisesta kehityksestä, jonka mukaan lapsen psykoseksuaalinen kehitys jakautuu eri vaiheisiin: oraalivaihe (0–1 v.), anaalivaihe (1–3 v.), fallinen vaihe (3–4 v.), oidipaalinen vaihe (3–6 v.), latenssivaihe (6–11 v.) ja genitaalivaihe (12 v. –).

Pieni vauva saa mielihyvää suun kosketuksesta, esimerkiksi imetyksen yhteydessä ja makustelemalla asioita kuten makeahkoa rintamaitoa. Leikki-iän alkupuolella anaalivaiheessa lapsi opettelee potalla käyntiä, ja tähän vaiheeseen saattaa kuulua myös esimerkiksi ulosteella tuhriminen. Fallisessa vaiheessa lapsi kiinnostuu sukupuolestaan ja sukuelimistään, ja koskettelee ja esittelee niitä muille mielellään. Oidipaalivaiheessa lapsi voi osoittaa kiinnostusta ja rakastumisen tunteita esimerkiksi omaan vanhempaansa, ja ilmoittaa menevänsä tämän kanssa naimisiin. Latenssivaiheessa kouluiässä seksuaalisuuteen liittyvät ajatukset ja asiat ovat ns. taka-alalla, ja tällöin keskiössä on oppiminen ja toverisuhteet. Murrosiän kynnyksellä alkaa loppuelämän kestävä genitaalivaihe, jolloin seksuaalisuus ja siihen liittyvät tunteet jälleen heräävät. (Freud 1981.)

Kehityopsykologi Erik H. Eriksson kehitti Freudin teoriaan pohjautuen kahdeksan psykososiaalista kehityskriisiä tai kehitystehtävää sisältävän psykososiaalisen kehityksen teorian. Erikssonin teoriassa vauvaikäisen lapsen kehityskriisin (perusluottamus tai perusturvattomuus) ratkaiseminen muodostuu vanhempien hoivan ja läheisyyden pohjalta, jolloin vauvalle kehittyy perusluottamus ihmisiin. Riittämätön hoito ja huolenpito epäsuotuisassa kasvuympäristössä johtavat epäluottamuksen tunteeseen. Varhainen vuorovaikutus vauvan kanssa edistää kasvavan lapsen psyykkistä terveyttä (Terveyskirjasto. 2019. Viitattu 16.4.2020.) Varhaisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan kaikkea yhdessä tekemistä vauvan ja vanhempien välillä, esimerkiksi hoito- ja syöttötilanteissa (Lääkärilehti 2018. Viitattu 16.4.2020).

Varhaisen leikki-iän kehityskriisin (itsenäisyys tai epäily ja häpeä) suotuisa lopputulos on lapsen kykeneminen itsenäiseen toimintaan ja itsensä hallitsemiseen. Tämä edellyttää vanhempien tarjoamia riittäviä mahdollisuuksia lapselle suorittaa tehtäviä ja toimia itse, mutta myös rajojen asettamista. Jos lapsen omaan tahtoon suhtaudutaan välinpitämättömästi, annetaan liian helposti periksi tai ollaan kielteisiä, lapselle kehittyy häpeän ja epäilyn tunteita omista kyvyistään. Myöhäisen leikki-iän kehityskriisin (aloitteellisuus tai syyllisyys) ratkaisu mahdollistetaan tarjoamalla lapselle virikkeinen ja turvallinen ympäristö oppia, tutkia ja leikkiä. Lapsen oma-aloitteisuuden rajoittaminen ilmenee lapsen syyllisyytenä ja huonona omatuntona. Kouluiän kehityskriisin (toimeliaisuus tai alemmuus) ratkaiseminen edellyttää mielekästä oppimisympäristöä ja myönteisiä oppimis- ja toimimiskokemuksia. Jos lapseen suhtaudutaan kielteisesti tai hänen suorituksiaan väheksytään, lapselle voi kehittyä alemmuudentunne. (Anttila, Eronen, Kallio, Kanninen, Kauppinen, Paavilainen & Salo 2007.)

Ympäristöllä on suuri vaikutus seksuaalisuuden kehittymismahdollisuuksiin. Esimerkiksi uskonto ja kulttuuri, perhesuhteet ja kasvatus, sekä muut ulkoiset tekijät, kuten media vaikuttavat. Lapsuuden salliva ympäristö, avoin keskustelu ja lupa itsetutkiskeluun edistävät myönteisen seksuaali-identiteetin kehittymistä. (Terveyskylä. Viitattu 23.10.2019.)

Ihminen on moniulotteinen kokonaisuus, ja seksuaalisuuden kehittyminen tapahtuu omalla tavallaan jokaisella eri osa-alueella. Taidot käsitellä ja hallita erilaisia tilanteita muuttuvat kasvun myötä. Kehitys voidaan nähdä kolmen eri kerroksen tapahtumasarjana: järjen (kognitio), tunteen (emootio) ja biologian (fyysisyys). *Järjen kerroksessa* käytös perustuu tietoiseen toimintaan ja vastaanotettuun tietoon. Tietoa saadaan kokemuksen kautta. Pieni lapsi on utelias ja innokas oppimaan, ja on kiinnostunut esimerkiksi omasta ja muiden kehosta. *Tunteen kerroksessa* ihastumisen ja rakastumisen tunteet ohjaavat toimintatapoja, ja lapsi oppii käymään läpi erilaisia tunnekuohuja ja pettymyksiä. *Biologian kerroksessa* lapsen kasvun myötä tapahtuva fyysinen ja psyykinen kehitys muovaa käytöstä omalta osaltaan. Kaikki kerrokset ovat yhtä tärkeitä ja tasapainoiseksi ihmiseksi kasvamisen edellytyksiä. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 17–18.)

Opetushallituksen ja Väestöliiton tekemä seksuaalisen kehityksen malli **seksuaalisuuden portaat** käsittää neljä eri porrastettua vaihetta syntymästä 12-vuotiaaseen saakka. Ensimmäisessä vaiheessa *”Olen ihana!”* (0–4 v.) lapsi kiinnostuu ja on utelias omasta sukupuolestaan, tuntee itsensä tärkeäksi ja kykeneväksi ja tarvitsee runsaasti läheisyyttä, vuorovaikutusta, kosketusta ja leikkiä. Leikin kautta lapsen on helppo tutkiskella omaa ja luvan kanssa myös toisen kehoa ja olla ylpeä omasta kehostaan ja taidoistaan. Tällöin lapsi oppii myös kunnioittamaan ja arvostamaan myös toisen kehoa, ja koskemattomuutta, eli että toista ei saa koskea ilman lupaa. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.) Lapsi tutkii ja ihailee omaa kehoaan mielellään, sekä saattaa myös esitellä sitä muille. Lapselle kaikki kehonosat ovat samanarvoisia ja kaikista kehonosista tulee puhua lapselle niiden oikeilla nimillä. (Väestöliitto. Viitattu 24.11. 2020.)

Toisessa vaiheessa *”Tykkäyskaveri”* (2–8 v.) lapsella on ympärillään paljon läheisiä ihmisiä ja hän osoittaa rakkauttaan ja tykkäämistään avoimesti esimerkiksi kehumalla, halaamalla ja pussaamalla, ottaen mallia omista vanhemmistaan tai muista aikuisista. Tässä vaiheessa lapsella voi olla myös ihastuksen kohteita, ja lapsi pohtiikin ystävien ja ihastuksien eroja. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.)

Kolmannessa vaiheessa *”Vanhempien ihailu”* (3–9 v.) lapsi jatkaa rakkaudenosoitusten esittämistä ja kohdistaa sen usein omaan vanhempaan tai muuhun lähimpiin turvalliseen aikuiseen,

esimerkiksi tyttölapsi isään. Monesti myös lapsi saattaa olla mustasukkainen muiden välisistä hellyydenosoituksista, esimerkiksi kun vanhemmat pussaavat toisiaan lapsi saattaa yrittää työntää heitä toisistaan erilleen. Lapsi voi myös esittää kiinnostustaan naimisiinmenoon läheisen sukulaisen tai vanhemman kanssa ja ottaa malleja esimerkiksi sukupuolirooleista kotoa. Lapsi alkaa myös yleensä identifioitua johonkin sukupuoleen, jolloin **sukupuoli-identiteetti** muodostuu. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan nimenomaan lapsen omaa sisäistä kokemusta sukupuolestaan. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 25–32.)

Neljännessä vaiheessa *"Idoli ihastuttaa"* (6–12 v.) lapsen rakkaudenkohteet laajenevat ja tarkentuvat. Kohteena ovat yleensä julkisuuden henkilöt ja esimerkiksi oma opettaja. Kohteesta etsitään myös samaistumispintaa ja rakkaus omaan idoliin vahvistaa uskoa siitä, että lapsi voi myöhemmällä iällä itsenäistyä ja saavuttaa onnellisen parisuhteen. Lapsi myös pohtii omaa tulevaa aikuisuuttaan ja tulevaisuuttaan. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 35–37.)

4 LAPSEN SEKSUAALISEN KEHITYKSEN TUKEMINEN

Perheellä on iso merkitys lapsen seksuaalisessa kasvussa, ja tasapainoiselle ja hyvinvoivalle seksuaalisuudelle luodaankin pohja jo ennen perheen perustamista. Jos vanhempia on enemmän kuin yksi, pitäisi seksuaalikasvatuksen toteuttamista suunnitella yhdessä, ja sen tulisi alkaa jo odotusaikana. Parisuhteen ja perheen sisäinen arvomaailma ja käsitys seksuaalisuudesta määrittyvät usein jo suhteen alussa ennen perheenlisäyksen suunnittelua. Perhemallista riippumatta vanhemmilla tulisi olla tietoa seksuaalisuudesta ja taitoa puhua intiimeistä asioista. Usein parisuhteen sisäinen tasa-arvo saattaa horjua ja erilaiset stereotyyppiset sukupuoliroolit saattavat nostaa päätään, kun perheeseen on tulossa vauva. Huomioitavaa on myös parisuhteen kummankin osapuolen omat lapsuuden kokemukset, jotka tuodaan tai ollaan tuomatta omaan suhteeseen ja perheeseen joko tiedostaen, tai tiedostamatta. Molempien osapuolten onkin tärkeää saada tulla kuulluksi ja tärkeät päätökset pyritään tekemään yhdessä. Yhteisten arvojen sopiminen kasvatukseen liittyen on tärkeää. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 55–56; Kihlström 2020, 24.)

Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuuteen liittyvien tunteiden, tiedon, sosiaalisen vuorovaikutuksen, fyysisen kanssakäymisen ja eri näkökulmien oppimista ja sen tavoitteena on hyvien seksuaaliterveystietojen saavuttaminen. Seksuaalikasvatuksen ongelmana on, että aikuiset ovat harvoin itse saaneet riittävää ja asiallista, ikätasosta seksuaalikasvatusta. Mallia tai esimerkkiä seksuaalikasvatukseen ei siis omasta takaa ole, vaan se on opeteltava. (Paananen, Pietiläinen, Raussi-Lehto, Äimälä 2017, 45; Apter ym. 2006, 205.)

Seksuaalikasvatus katsotaan kuuluvaksi kaikille, ja sitä voi tapahtua esimerkiksi seksuaalivalistuksena, -neuvontana ja -opetuksena. Seksuaalikasvatus on virallista, esimerkiksi koulun järjestämää tai epävirallista, jolloin kasvatus on vanhempi- tai kotilähtöistä. Kummankaan ei ole tarkoitus sulkea toista pois, vaan niiden tarkoituksena on tukea ja täydentää toisiaan. Seksuaalikasvatusta tapahtuu useilla eri elämän osa-alueilla ja Maailman Terveysjärjestö WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksessa tulisi sisällöllisesti ottaa huomioon erilaiset ihmissuhteet ja elämäntyyli, tunteet ja niihin liittyvät taidot, seksuaalisuus, esimerkiksi sukupuolikysymykset ja seksuaalinen suuntautuminen, seksuaalisuuteen liittyvät normit ja arvot, seksuaaliterveys ja hyvinvointi, kuten turvataidot, seksuaalioikeudet, sekä omaan kehoon ja lisääntymisterveyteen liittyvät sisällöt. (THL 2019. Viitattu 16.4.2020.)

Lapset puheeksi -menetelmän tavoitteena on tukea lasta eri kehitysvaiheissa ja elämäntilanteissa. Lapset puheeksi -työtä voi toteuttaa hyvin erilaisissa palveluissa, esimerkiksi neuvolatyössä, perus- ja erikoissairaanhoidossa sekä järjestöissä ja seurakunnissa. Menetelmää voi käyttää apuna vanhempien ja lasten välillä yhteiseen sujuvaan arkeen tukemalla lapsen hyvinvointia ja suotuisaa kehitystä rakentamalla yhteistä ymmärrystä sekä keinoja lapsen arkipäivän sujumiseen. Lapset puheeksi -menetelmän konkreettinen päämäärä on lapsen arkipäivän sujuminen mahdollisimman hyvin kotona ja varhaiskasvatuksessa, ja se sisältää ihmissuhteisiin ja toimintaan, sekä ajatteluun että tunne-elämään liittyviä elementtejä. (Suomen Mielenterveys ry. Viitattu 17.3.2021.)

Onnistunut seksuaalikasvatus mahdollistaa kasvavalle lapselle tilaisuuden pohtia ja löytää omat arvonsa ja asenteensa erilaisiin asioihin ja tilanteisiin, sekä parantaa vuorovaikutustaitoja ja lisää kyvykkyyden tunnetta ja tukee oman identiteetin kehittymistä ja kasvua. Unescon laatiman kansainvälisen International Guidelines on Sexuality Education -raportin (2009) mukaan seksuaalikasvatuksen pohja tulisi olla tutkitussa ja laadukkaassa tiedossa ja käytännöissä. Seksuaalikasvatuksessa tulisi huomioida sukupuolisensitiivisyys, seksuaalioikeudet, sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus, sekä olla ikä- ja kehitystasoltaan jokaiselle yksilölle sopivaa. Myös kulttuurilliset erot tulee ottaa huomioon. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 161–162)

Unescon raportissa seksuaalikasvatusohjelmien toimivuudesta kävi ilmi, että laadukas seksuaalikasvatus kumosi nuorten väärä uskomuksia ja haitallisia asenteita ja puolestaan lisäsi tasa-arvoa ja vähensi syrjivää käytöstä. Myös nuorten riskikäyttäytyminen väheni. Laadukkaalla seksuaalikasvatuksella on myös pitkäkestoisia vaikutuksia. Se luo edellytyksiä onnellisen elämän kokemiseen esimerkiksi hyväksi kehittyneillä empatiataidoilla ja itsetuntemuksella, sekä onnellisten ihmissuhteiden kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Kyky sitoutua parisuhteeseen lisääntyy, ja esimerkiksi kommunikaatio- ja konfliktien ratkaisutaidot, sekä positiivinen suhtautuminen seksiin ja seksuaalisuuteen, ja omaan ja muiden kehoihin kasvaa. Tyydyttävä parisuhde ja perhe-elämä taas parantavat stressinsietokykyä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 174–176.)

Lapsen seksuaalikasvatus lähtee liikkeelle siitä, että toimitaan sen mukaan, mikä on lapsen ikä- ja kehitystaso. Lapsella tulee olla tunne, että häntä kuunnellaan ja että hänen tunteensa ovat aitoja ja hyväksyttäviä. Lapsella on oikeus sanoa asioita ääneen, ja oikeus omaan kehoonsa. Vanhemmillä on usein ajatuksena, että seksuaalikasvatus toteutuu, kun vain vastataan lapsen esittämiin kysymyksiin. Lapsi ei kuitenkaan osaa kysyä, minkälainen kosketus tai käytös on sove-

liasta. Lapsi oppii vanhemmilta käyttäytymismalleja ja mallintaa niitä suoraan. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 27–29.) Puhu lapselle myönteisesti omasta, lapsen ja muiden kehoista, sen kasvusta ja toiminnasta, kyvystä lisääntyä ja tuottaa iloa ja nautintoa. Lapsi yleensä ilahtuu ja odottaa innolla omaa kehittymistään oppien myönteisen suhtautumistavan omaan kehitykseensä. (Cacciatore 2007, 220.)

Jo vauvaiässä lapselle kehittyy kokemukset omasta kehostaan ja että siinä on hyvä ja nautinnollista olla. Vastavuoroinen varhainen vuorovaikutus, kosketus ja hellyyden osoitukset ovat vauvalle tärkeitä. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 23.) Varhainen vuorovaikutus ja turvallinen kosketus ovatkin tärkeimmät edellytykset seksuaalisuuden kehittymiselle imeväisikäisellä. Esimerkiksi imetys pitää yllä tiivistä kontaktia vauvan ja äidin välillä. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019). Suu onkin vauvan herkin erogeeninen alue, ja imeminen saa vauvassa aikaan mielihyvän ja nautinnon tunteita. (Kinnunen 2001, 13.) Vanhempien jakama kannustus, kehuminen ja ihailu vahvistavat lapsen kehittyvää **itsetuntoa**. Itsetuntoon sisältyy useita eri osa-alueita, kuten itsearvostus, itsetuntemus ja itseluottamus. *Itsearvostuksella* tarkoitetaan, että itseä pidetään tärkeänä ja arvokkaana sellaisena kuin on. *Itsetuntemus* taas on omien valintojen ja käytöksen ymmärtämistä ja tuntemista. *Itseluottamus* kuvaa kykyä luottaa omiin taitoihinsa ja selviytyä vastoinkäymisistä. (Koljonen 2016. Viitattu 28.11.2020.)

Itsetunnon kehitys alkaa jo kiintymyssuhteen luomisvaiheessa. Kiintymyssuhdeteoria on psykiatri ja psykoanalytikko John Bowlbyn vuonna 1979 luoma teoria lapsen ja hoivaajan välisestä vuorovaikutussuhteesta ja tunnesiteestä, ja niiden vaikutuksista lapsen tulevaisuuteen. Kiintymyssuhdetta on tutkittu erilaisin kokein ja menetelmin, joista tunnetuin on ns. ”Vieras tilanne” - tutkimus, jossa 12–20 kuukauden ikäinen lapsi erotetaan hoivaajastaan joko vieraan aikuisen kanssa, tai yksin. Kiintymyssuhdetta arvioidaan lapsen reaktioiden perusteella. (Sinkkonen 2004. Viitattu 28.11.2020.)

Kiintymyssuhde kehittyy hyväksi lämpimässä vuorovaikutuksessa hoivaajan ja pienen lapsen välillä. Turvallinen kiintymyssuhde edistää lapsen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia, kasvua ja kehitystä. Turvallinen kiintymyssuhde syntyy, kun lapsen tarpeisiin vastataan sopivalla tavalla ja lapsi saa hoivaajaltaan hellyyttä, tukea ja turvaa. Kiintymyssuhde voi vaarantua tai muuttua turvattomaksi, kun edellä mainitut asiat eivät toteudu. Tällöin lapsella ei ole mahdollisuutta oppia turvallista tunteiden käsittelyä. (Honkanen 2017, 18–19.)

Vanhemman kasvatustyyllillä on myös merkitystä lapsen itsetunnon kehitykseen. Diana Baumrind (1971) on kehittänyt teorian neljästä eri kasvatustyylistä, joita ovat auktoritatiivinen, autoritaarinen, salliva ja laiminlyövä. Auktoritatiivisessa kasvatustyyliä vanhemmat ohjailevat lastensa toimintaa ja vaativat noudattamaan ikäkauteen kuuluvia normeja ja sääntöjä, kuitenkin kuunnellen lapsen perusteluja, hyväksyen virheet ja ymmärtäen lapsen yksilöllisyyden. Tämän kasvatustyylin kuvataan kehittävän lapsen persoonallisuutta, sosiaalisia taitoja ja hyvää itsetuntoa. Autoritaarinen kasvatustyyli korostaa vanhempien kontrollia ilman positiivista palautetta. Autoritaarisen kasvatustyylin saaneiden lasten kuvataan olevan tottelevaisia, mutta passiivisia vailla itseluottamusta. Sallivassa kasvatustyyliä lapsi saa myönteistä palautetta, mutta lapselle ei aseteta juurikaan rajoja tai sääntöjä. Tämän kasvatustyylin saaneiden lasten kuvataan olevan kapinoivia ja heikomman itsetunnon omaavia, eivätkä he ole kovin hyviä osajia tai suoriutujia. Laiminlyövässä kasvatustyyliä vanhempi ei kykene huolehtimaan lapsen perustarpeista, tai antamaan turvaa ja lämpöä. Lapsi tuntee olonsa arvottomaksi, ja lapsen käytös voi olla hyvinkin impulsiivista. (Power 2013. Viitattu 28.11.2020.)

4.1 Tunne- ja turvataitokasvatustyyli

Pieni lapsi näyttää avoimesti erilaiset tunteet, eikä välttämättä ymmärrä tai osaa sanoittaa vielä kaikkia tunteita ja tuntemuksiaan. Lapsen voi olla hankala kertoa, mikä harmittaa. Aikuisen tehtävä on opettaa lapsille tärkeitä **tunnetaitoja**. Tunnetaitokasvatuksessa lapselle opetetaan erilaisia tunteita, ja mistä ne johtuvat, sekä miten niihin voi itse vaikuttaa. Tunteita on hyviä ja huonoja, jotkut tunteet kestävät pidempään, kun taas jotkut ovat ohi nopeampaa. Pieni lapsi pääsee melko nopeasti negatiivisten tunnetilojen yli, eivätkä vastoinkäymiset lannista. Esimerkiksi pelissä häviäminen voi harmittaa ja kiukuttaa, mutta hetken päästä iloitaan jo uusien leikkien parissa, tai kokeillaan samaa peliä uudelleen. Kuitenkin hermostumisen hetkellä aikuisen on tärkeää olla rauhallisesti tilanteessa läsnä, antamalla kuitenkin tilaa myös negatiivisten tunteiden purkamiseen. Ympäristö ja läheiset ihmiset vaikuttavat paljon siihen, miten lapsi oppii ilmaisemaan ja säätämään tunteitaan. (Väestöliitto. Viitattu 28.11.2020.)

Lapselle tulee opettaa selkeitä **turvataitoja**, eli omat ja muiden kehon rajat. Toiselta tulee aina kysyä lupa kosketukseen ja lapsella itselläänkin on oikeus kieltäytyä ja sanoa ei. Kosketuksen tulee olla molemmista luontevaa ja tuntua hyvältä. Uimapukusääntö toimii hyvänä esimerkkinä alueesta, johon ei kosketa ilman lapsen omaa tai toisen lupaa. Jos jokin kosketus ei tunnu hyväl-

tä, lapselle on hyvä opettaa sanomaan ”ei”, sekä lähtemään pois tilanteesta ja kertomaan mietittävistä asioista tutulle aikuiselle. (Väestöliitto. Viitattu 28.11.2020.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa on määritelty lasten oikeuksien perustuvan hoivalle ja suojelulle täysi-ikäisyyteen saakka. Tämä velvoittaa myös vanhempia opettamaan lapselle turvataitoja, suojautumista ja riskien tunnistamista. Mitä pienempi lapsi, sitä suurempi on aikuisen suojelun tarve, ja pienempi itsemääräämisoikeuden tarve. Lapsen ymmärrys ja kyky päätöksen tekoon ja riskien arviointiin kehittyvät hitaasti, eikä pieni lapsi ymmärrä mikä on vaarallista ja haitallista. Lapsen kasvaessa itsemääräämisoikeus kasvaa. Lapsi harjoittelee päätöksentekoa ja oman itsemääräämisoikeutensa käyttöä koko kehityksensä ajan. Leikki-ikäinen voi jo valita haluaako pukea tänään sinisen vai punaisen paidan, mutta ei sitä, voiko pakkasella leikkiä ulkona pelkillä sisävaatteilla. Kasvaessaan lapsi oppii tuntemaan ja kunnioittamaan omia ja toisten rajoja, esimerkiksi tutun aikuisen kanssa on mukava olla sylkkäin, mutta tuntemattoman halaus voi tuntua epämiellyttävältä. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 160–168.)

Omaan kehoon tutustuminen on keskeinen osa itsemääräämisoikeutta. Lapsi koskettelee mielellään itseään ja saattaa esitellä omaa kehoaan iloisena myös muille. Lapselle tuleekin opettaa, mitä on sovelias tehdä kotona ja mitä kodin ulkopuolella. Kotona voi leikkiä nakupellenä, mutta esimerkiksi kaupassa se ei ole sopivaa. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2001, 8–9.) Lapsi vertailee itseään myös muihin, ja huomaa omistavansa erilaiset sukuelimet kuin esimerkiksi toisella vanhemmalla. Lapsi saattaa ihmetellä myös muiden kehoja esimerkiksi uimahallissa. Lapsi voi kysyä, miksi jollakin on erikokoinen pippeli kuin isällä, tai miksi vanhan naisen rinnat roikkuvat. Lapselle tulee opettaa, että kehoja on erilaisia, ja kertoa, että kaikki kehot ovat arvokkaita, eikä toisten kehoista saa puhua rumasti. Lapset saattavat tutkia mielellään myös kavereiden tai sisarusten sukuelimiä. Aikuisen tulee muistaa, että lapsen uteliaisuus on luonnollista, eikä tilanteessa ole mitään aikuisen mielestä seksuaalista. Tärkeää on, että lapsen leikissä tai tutkiskelussa ei kenelläkään osapuolella saa olla epämiellyttävä olo. Lapselle tulee opettaa, että kenenkään housujen alle ei saa laittaa kättä väkisin, tai pakottaa toista riisuutumaan. Pienillä tytöillä saattaa esiintyä peniskateutta, jossa tyttö kokee olevansa jotain vähemmän, tai jäävän jostain paitsi, kun hänellä ei ole pippeliä kuten vaikka toisella sisaruksella tai isällä. Sukuelinten oikeita, perheen suuhun sopivia nimiä on hyvä käyttää. Myös yksityiskohtaisemmat erottelut, kuten pippeli ja kivokset, tai pissareikä ja kakkareikä ovat lapselle selkeitä ilmaisuja. (Kinnunen 2001, 18–20; Kihlström 2020, 98.)

Vanhempien tulee ymmärtää, että aikuisen ja lapsen seksuaalisuus ovat eri asioita, ja myös käsitteistöä on muovattu erilaiseksi. Esimerkiksi pienen lapsen unnutusta ja aikuisen itsetyydytystä ei tule vertailla keskenään. (Lasten maailma 2017. Viitattu 23.10.2019.) Unnutus tarkoittaa vaaraton-ta ja normaalia lapsen itsensä tutkiskelua tai koskettelua, mikä tuo lapselle mielihyvän ja turvallisuuden tunteita ilman seksuaalissävyytteisiä mielikuvia (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019). Lapsen unnutus voi joskus kuitenkin muuttua ongelmaksi, mikäli sitä tapahtuu jatkuvasti myös sille sopimattomissa paikoissa, kuten päiväkodissa tai muissa julkisissa paikoissa. Julkinen itsensä koskettelu voi myös eristää lasta muista. Lapsen kanssa tulee keskustella siitä, että kotona omassa rauhassa itsensä koskettelu ja hyväily ovat sallittua, mutta päiväkodissa ei. Asiaa ei tule kieltää kokonaan, vaan tuoda esille sille sopiva aika ja paikka. (Kinnunen 2001. 59–61.)

Kouluiän kynnyksellä lapselle alkaa muodostua erilaisia ihastuksen ja rakkauden kohteita. Ne voivat olla eskarikavereita, julkisuudenhenkilöitä tai piirroshahmoja. Vanhempien tehtävänä on antaa tukea lapsen haaveelle ja kertoa, että lapselle varmasti tulee onnellinen parisuhde aikuisuudessa, kuitenkin lapsi tulee pitää myös maanpinnalla kertomalla, että aivan tavalliset ihmisetkin ovat varteenotettavia vaihtoehtoja kumppaniksi. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.)

4.2 Mistä vauvat tulevat?

Kun lapselle kerrotaan tulevasta sisaruksesta, tai lähipiiriin syntyy vauva, on luonnollista, että hänen uteliaisuutensa herää ja lapsi saattaa kysyä mistä vauvat tulevat. Lapsen kysymyksiin on hyvä vastata tarpeeksi selkeästi ja ikätasoisesti, ja vain siihen, mitä kysytään. Lapselle voi kertoa, että vauva kasvaa äidin vatsassa. Lapsi ei ole kiinnostunut tarkoista yksityiskohdista, vaan usein tyytyy mieluummin suoraan ja selkeään vastaukseen. Mikäli lapsi kysyy tarkentavia kysymyksiä, kerrotaan asiasta lisää. Jos lapsi kysyy mitä seksi tarkoittaa, voi kertoa sen tarkoittavan aikuisten välistä hellyydenosoitusta ja läheisyyttä, jossa ollaan usein alasti. (Kinnunen 2001, 25–26; Väestöliitto. Viitattu 29.3.2021.)

Kun lapsi kysyy, miten vauva on päätynyt vatsaan, voidaan kertoa, että vauva saa alkunsa vauvansiemeneistä. Vauvansiemenet taas tulevat pippelin kautta äidin pimppiin. Joskus vauva voi saada alkunsa myös keinotekoisesti sairaalassa, kun lääkäri auttaa ruiskulla vauvansiemenen äidin pimmin kautta vatsaan. Siitä vauva saa alkunsa, ja alkaa sitten kasvaa vatsassa. Jatkokeskustelu voisi lapsella olla ”miten vauva pääsee vatsasta pois?”. Tähän voidaan vastata, että vauva tulee äidin pimppireiästä tai vauvareiästä, joka on pissareian vieressä. Vauva voidaan joskus

myös leikata vatsasta pois. Lisääntymisestä kerrottaessa monesti esimerkiksi kuvakirjat ovat hyvä apu, ja saattavat selkiyttää lapsen ajatuksia. (Kinnunen 2001, 25–26.)

Lapsi voi olla kiinnostunut myös äidin kuukautisista. Lapselle voidaan kertoa, että naisilla tulee joka kuukausi verta pimpistä, ja niitä kutsutaan kuukautisiksi. Lisäksi kuukautiset alkavat keskimäärin 12-vuotiaana, ja kuukautisten aikaan voi käyttää erilaisia kuukautissuojia, jotta alushousut eivät sotkeennu. (Kihlström 2020, 132.)

4.3 Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli on yksityinen, henkilökohtainen ja intiimi asia, joka samaan aikaan on sosiaalista, yhteiskunnallista ja julkista. Jokainen ihminen on yhdistelmä sukupuolen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. (Tanhua, Mustakallio, Karvinen, Huuska & Aaltonen 2015. Viitattu 17.3.2021.) *Biologisella sukupuolella* (engl. sex) tarkoitetaan perimän, sukuelinten, hormonitoiminnan ja lisääntymiskyvyn tuottamia ominaisuuksia, ja biologinen sukupuoli jakaa sukupuolet yleensä kahtia koiraaseen ja naaraaseen. *Sosiaalinen sukupuoli* (engl. gender) katsoo sukupuoleen kuuluvaksi biologisen sukupuolen lisäksi myös yksilön käsityksen omasta sukupuolestaan ja esimerkiksi seksuaalisesta suuntautumisestaan, jolloin kaikkia ihmisiä ei voi luokitella automaattisesti naiseksi tai mieheksi. (Paananen ym. 2017, 41–42.)

Sukupuoli on myös juridinen määre, jota huomioidaan eri maiden lainsäädännöissä eri tavoin, esimerkiksi Suomessa on toistaiseksi juridisesti kaksi sukupuolta (Tyttöjentalo. Viitattu 17.3.2021). Tällä hetkellä kolmas juridinen sukupuoli on käytössä muun muassa Saksassa, Nepalissa, Kanadassa, Intiassa, Pakistanissa ja Uudessa-Seelannissa (THL 2020. Viitattu 17.3.2021). Kolmannella sukupuolella voidaan tarkoittaa esimerkiksi muunsukupuolista tai intersukupuolista henkilöä. Muunsukupuolisella henkilöllä tarkoitetaan ihmistä, joka ei identifioitu mihinkään sukupuoleen (Terveyskirjasto 2021. Viitattu 17.3.2021). Intersukupuolisuus puolestaan viittaa henkilöön, jonka sukupuolta ei ole kyetty määrittelemään esimerkiksi sukuelinten ulkomuodon perusteella (Intersukupuolisuus.fi. Viitattu 17.3.2021).

Lapsen **sukupuoli-identiteetti** muodostuu usein 3–9 ikävuoden aikana. On tärkeää antaa lapsen olla sellainen kuin hän kokee, sillä lapselle hyväksytyksi tulemisen tunne on elintärkeä. (Väestöliitto. Viitattu 23.10.2019.) Lapsi tekee jo varhaisessa vaiheessa johtopäätöksiä erilaisista sukupuolirooleista ja päättelee, missä ympäristössä on hyvä olla tyttö ja missä poika, ja mitä työltä tai

pojalta odotetaan. **Sukupuolirooleilla** tarkoitetaan perinteisiä kahdelle eri sukupuolelle, miehelle ja naiselle, ominaisia toiminta- ja elintapoja. Perinteisesti miehen rooli koetaan itsenäisenä, rohkeana ja vahvana niin fyysisesti kuin psyykkisesti, ja naisen rooli koetaan hellänä, herkkänä ja huolehtivana. Sukupuolirooleilla voi olla myös eri kulttuureissa erilainen ja vaihteleva merkitys. Sukupuoliroolit ja niiden merkitys kehittyvät, mutta edelleen yhteiskunnassa on tiettyjä käytänteitä, joita pidetään tietyille sukupuolelle suotavampana kuin toiselle. Sukupuoliroolien ylläpitämiseen mukautuu helposti mukaan tarkoituksetakin. Suomessa sukupuoliroolit rakentuvat useimmiten kotitöiden ja lasten hoidon ympärille äidin jäädessä kotiin ja isän käydessä töissä. Sukupuoliroolien väljentyminen kuitenkin on lisännyt sekä miesten että naisten hyvinvointia ja tasa-arvoa. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 65–69.)

Tutkimusten mukaan tyttöjä ja poikia kasvatetaan kuitenkin yhä erillä lailla. Jo tyttö- ja poikavauvoihin suhtautuminen vaihtelee. Äidit kohtelivat puolivuotiasta vauvaa eri tavalla, kun kerrottiin osalle ryhmää vauvan olevan tyttö, ja osalle vauvan olevan poika. Tyttövauva sai osakseen enemmän lepertelyä ja fyysistä läheisyyttä, kun taas poikavauvalle puhuttiin jyrkämmin ja fyysinen kosketus oli vähäisempää. 3-vuotiaiden lasten tutkimuksissa havaittiin tyttöjen saavan viisi kertaa enemmän fyysistä kosketusta kuin poikien. (Kinnunen 2001, 30–33.)

Vanhemman tulee antaa lapsen sukupuoli-identiteetille tilaa muodostua, eikä vanhemman tarvitse ohjata lasta muualle, mikäli lapsen käytös tai leikki ei vastaa tiettyjä sukupuolirooleja, stereotyyppioita tai käytösmalleja. Esimerkiksi pojat saavat leikkiä prinsessaleikkejä ja tytöt autoleikkejä. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 147–151.) Myöskään lapsen tuleva seksuaalinen suuntautuminen ei ole yhteydessä lapsuuden leikkeihin. Lapsen tulee saada vapaasti kokeilla erilaisia rooleja ja tilanteita leikin kautta. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2001, 12.) Sukupuoli-identiteetti alkaa muodostua lapsella jo varsin varhain, joten on tärkeää, että aikuisella on tietämystä ja mahdollisuus tukea lasta tilanteissa, joissa lapsella voi tulla omia huolia ja kysymyksiä sukupuoli-identiteettiin liittyen. (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Viitattu 3.3.2021.)

Sukupuoli vaikuttaa hyvin voimakkaasti siihen, miten tulemme kuulluksi ja kohdelluksi, mutta tieteellisten tutkimusten ja kokemuksen perusteella tiedetään, etteivät kenenkään mahdollisuudet ja kyvyt ajatella, tuntea ja kokea ole sukupuolesta riippuvainen (Tyttöjentalo. Viitattu 17.3.2021).

Sukupuolisensitiivisyys kasvatuksessa tarkoittaa juuri lapsen omien valintojen ja kiinnostusten kohteiden tunnistamista ja omakohtaisten kokemusten näkyväksi tekemistä ja niiden tiedostamista. Tavoitteena ei siis ole erojen korostamisen, tai sukupuolten kieltäminen, vaan esimerkiksi niihin

liittyvien stereotyyppien tunnistamista ja siten pyrkiä eroon jyrkästä sukupuolten kahtiajasta.
(Lackman-Ala-Poikela 2014. Viitattu 17.3.2021.)

5 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TEHTÄVÄT

Opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella ja toteuttaa laadukas, konkreettinen opas, jonka tavoitteena on jakaa tietoa lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalisuuden kehityksestä vanhemmille, ja tarjota vanhemmille tukea leikki-ikäisen seksuaalikasvatukseen selkeällä ja miellyttävällä tavalla. Tavoitteenamme oli, että vanhempien olisi helpompi ja mielekkäämpi ottaa seksuaalisuus puheeksi lapsen kanssa, ja että oppaastamme saisi tukea ja käytännön vinkkejä seksuaalikasvatamiseen, joita vanhempi itse hyödyntäisi ja käyttäisi apuna esimerkiksi keskustelun aloittamiseen omalla tavallaan. Oppaan laadullinen tavoite oli olla visuaaliselta ilmeeltään miellyttävä sekä kaikkien ymmärrettävissä ja selkokielellä kirjoitettu, eikä siinä käytetty vaikeaa termistöä, tai ammattisanastoa, mitä ei olisi selitetty auki.

Oppaan pääkohderyhmänä olivat pienten lasten vanhemmat, mutta muita opinnäytetyöstä hyötyviä osapuolia ovat esimerkiksi hoitoalan ja kasvatustieteiden opiskelijat sekä terapeutti- ja psykologiapiskelijat. Opas on tehty lapsia ajatellen, sillä omien vanhempien tulisi olla lasten ensisijainen tiedonlähde (Kinnunen 2001, 24–25).

Omana oppimistavoitteenamme oli saada lisää tietoa lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta, jota varmasti voimme hyödyntää tulevassa ammatissamme eri osa-alueilla seksuaali- ja lisääntymisterveyden ammattilaisina, sekä kehittää asiantuntijuuttamme seksuaalisen kehityksen saralta. Lisäksi tavoitteenamme oli kehittyä projektiosaajina tämän opinnäytetyöprosessin avulla.

Pitkän aikavälin tavoitteemme projektissa on, että vanhemmat saisivat lisätietoa lapsen seksuaalisesta kehityksestä, ja lähtökohtaisesti puhuisivat pienille lapsille enemmän seksuaalisuuteen liittyvistä asioista matalalla kynnyksellä, sillä laadukas ja faktapohjainen seksuaalikasvatus lapsuudessa luo pohjaa terveelle itsetunnolle, sekä parantaa kykyä turvallisten ihmissuhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen aikuisuudessa. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 161–162.)

6 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä Oulun ammattikorkeakoulussa. Toiminnallinen opinnäytetyö on vaihtoehto tutkimukselliselle opinnäytetyölle. Toiminnallisen opinnäytetyön tulee olla työelämälähtöinen, käytännönläheinen, tutkimuksellinen ja riittävää alan tietojen ja taitojen hallintaa osoittava. Tavoitteena on käytännön toiminnan ohjeistamista, opastamista, toiminnan järjestämistä ja järjeistämistä. Alasta riippuen keinona voi olla esimerkiksi käytäntöön suunnattu ohjeistus tai opas. Tärkeää on, että käytännön toteutus ja sen raportointi yhdistyvät viestinnän keinoin. (Airaksinen & Vilka 2003, 9.)

Opinnäytetyön ensimmäinen vaihe on aiheanalyysi, jossa pohditaan ja valitaan itseä kiinnostava ja motivoiva aihe. Myös toteutustapoja ja aiheen ajankohtaisuutta mietitään ensimmäisessä vaiheessa. Kohderyhmän pohtiminen ja sen mahdollinen rajaaminen on aiheanalyysin tärkein osa-alue, jotta aihealueen rajaus ja lopputulos palvelevat oikeaa kohderyhmää. Toisessa vaiheessa tehdään toimintasuunnitelma, jonka avulla saadaan vastauksia kysymyksiin mitä tehdään, miksi tehdään ja miten tehdään. Toimintasuunnitelmassa osoitetaan myös kykeneväisyys johdonmukaiseen päättelyyn sekä sitoutumiseen toimintasuunnitelmassa luvattuihin asioihin. Tietoperustan ja teoreettisen viitekehyksen avulla osoitetaan kyky yhdistää ammatillinen teoreettinen tieto käytäntöön. Valittujen teorioiden ja käsitteiden perustelu on myös tärkeää, sillä ne vaikuttavat näkökulmaan, josta asiaa tarkastellaan. (Airaksinen & Vilka 2003, 22–42.)

6.1 Projektiorganisaatio

Projektilla tarkoitetaan sarjaa toisiinsa kytkeytyneitä toimintoja, joilla on yhteinen päämäärä tai tavoite. Projekti voi lyhyesti sanottuna olla esimerkiksi ongelma, jolle on suunniteltu ratkaisu tai kerran tehtävä työ. (Helsingin yliopisto 2006. Viitattu 17.3.2021.) Projekti on suhteellisen uusi toimintamuoto. Projektien keskeisenä vahvuutena on nimenomaan niiden kohdentuminen esimerkiksi palveluihin, johtamisen tai organisaatioiden ongelmien ratkaisuun. Projekteja voidaan jaotella laajuutensa perusteella mittaviin tai pieniin projekteihin ja syvyytensä perusteella pinnallisiin tai syvällisiin projekteihin. Projektin haasteina on ns. ikuisuusprojektin välttäminen, eli se, että samaa ongelmaa yritetään toistuvasti ratkoa samalla tai useilla eri projekteilla. Projektiin osallisten innokkuudella työhön on myös suuri merkitys projektin jokaisessa vaiheessa. Projektityöskentely on yleistynyt viime vuosina huomattavasti eri organisaatioiden toiminnassa. Taustalla ovat

usein yhteiskunnalliset vaatimukset esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan palveluiden tehostamiseen tai laadun parantamiseen liittyen. Projektit liittyvät usein siis nimenomaan muutokseen. Muutoksessa on kyse uuden ajattelu- tai toimintatavan omaksumisesta, ja se voi olla mittakaavaltaan suuri tai pieni, jolloin muutoksen luonne, merkitys ja laajuus vaihtelevat. (Paasivaara, Suhonen, & Nikkilä 2008, 7–12. 30.)

Projektitoiminta perustuu olennaisesti työyhteisön tai organisaation ryhmässä tapahtuvaan toimintaan. Usein hyvin organisoitu työyhteisö luokitellaan otollisen pohjan projektin aloittamiselle. Projektin ryhmän jokaisen jäsenen tulisi olla arvokas ja keskeinen voimavara, vaikka projektissa usein valitaankin ryhmälle myös johtaja. Ryhmien erilaisten jäsenyyppien tunnistaminen ja tukeminen on tärkeää. Ryhmän jäsenyyppiä ovat esimerkiksi asiantuntijat, vaikenijat, toimeliaat ja muutosvastaiset. Erilaisuus ryhmässä on yleensä rikkaus, sillä liian samankaltaisia ihmisiä sisältävän projektiryhmän työskentely voi olla ideatonta, tai projektia ei kyetä kehittämään eteenpäin. Ryhmätyöskentelyssä on olennaisinta, että ryhmällä on selkeä yhteinen päämäärä ja samankaltaiset käsitykset projektin tavoitteista. Ryhmän sisäisiä ongelmia voivat olla esimerkiksi ryhmän jäsenten keskinäinen kilpailu, avoimen keskustelun puute, epäselvät tavoitteet tai puuttuva mielenkiinto projektia kohtaan. Ryhmän yhteistä työskentelyä voidaan kehittää esimerkiksi moniammatillisella yhteistyöllä, verkostoitumalla tai tiimityöskentelyllä. (Paasivaara ym. 2008, 31, 40–46, 52–53, 57.)

Projekti toteutettiin yhteistyössä Kaakkurin neuvolan kanssa. Kaakkurin neuvolan seksuaalineuvoja ja terveydenhoitaja-kätilö Kaisa Laiti ohjasi meitä opinnäytetyön tuotoksen tekoprosessin aikana. Oppilaitoksen puolelta ohjaajinamme olivat opinnäytetyön suunnittelun alkuvaiheessa kätilötyön lehtori Marja Kinisjärvi, sekä hoitotyön yliopettaja Kaisa Koivisto. Myöhemmin Kaisa Koiviston jäädessä eläkkeelle ohjaajaksemme tuli hänen sijalleen kätilötyön lehtori Satu Rainto.

6.2 Projektin suunnittelu

Opinnäytetyöprosessimme aloitimme alustavasti vuonna 2017, jolloin aloimme ideoida mahdollista projektin aihetta. Ryhmällemme oli alusta asti selkeää halu tehdä työstä toiminnallinen, eikä esimerkiksi tutkimusluontoista työtä. Seksuaalisuus aiheena kiinnosti ryhmän jäseniä, ja pohdimme voisiko aiheeseen liittyen tehdä jotain tuotosta. Esimerkiksi erilaiset info- ja opetustuokiot aiheesta olivat meillä pohdinnassa. Melko nopeasti päädyimme valitsemaan aiheeksi seksuaalikasvatuksen, josta teimmekin Tutkimus- ja kehittämistoiminnan kurssilla aiheesta kirjallisuuskatsauksen, jossa perehdyimme tutkimuksiin kouluikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta. Koimme, että kouluikäisen seksuaalikasvatuksesta oli jo melko runsaasti materiaalia ja tutkimuksia saata-

villa, joten halusimme rajata aiheen leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatukseen, mistä oli esimerkiksi varhaiskasvatuksen ammattilaisilla, sekä vanhemmilla melko vähän tietoa ja materiaalia käytössä. Pohdimme aluksi työtä varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkökulmasta, mutta myöhemmin päätimme lähestyä aihetta enemmän omaan alaamme sopivaksi, ja otimmekin opettajien avulla yhteyttä lastenneuvolan tiimivastaaviin, jota kautta saimme projektillämme yhteistyökumppaniksi Kaakkurin neuvolan.

Aloitimme työskentelyn etsimällä luotettavia lähteitä aiheesta, kuten verkkomateriaalia, kirjallisuutta sekä ammattilaisille, että aiheesta muuten kiinnostuneille, kuten nimenomaan vanhemmille suunnattuja oppaita, ja eri tutkimuksia aiheeseen liittyen. Käytimme näitä lähteitä, koska on tärkeää osata yhdistää ja ymmärtää sekä kirjoihin koottua faktatietoa, että uusiakin tutkimustuloksia. Käyttämiämme hakukoneita olivat Google, Google Scholar, PubMed, Oula-Finna ja Medic. Alla olevassa taulukossa (taulukko 1) on lueteltu käyttämämme hakukoneet ja hakusanat. Väestöliiton vuonna 2013 ja 2014 teettämät kyselytutkimukset varhaiskasvatuksen ammattilaisille sekä vanhemmille alle kouluikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta olisivat sopineet hyvin projektimme pohjaksi, mutta valitettavasti saatavilla oli vain tiivistelmät tutkimuksen tuloksista. Otimme myös yhteyttä Väestöliittoon, mikäli tutkimustuloksia olisi mahdollista meille antaa, mutta emme valitettavasti saaneet vastausta. Myös useat kansainväliset meille sopivat tutkimukset olivat maksumuurin takana.

TAULUKKO 1. Tiedonhaku

Hakukoneet	Hakusanat
<ul style="list-style-type: none"> • Google • Google Scholar • PubMed • Oula-Finna • Medic 	<ul style="list-style-type: none"> • Seksuaalisuus • Lapsen seksuaalisuus • Lapsen kehitys • Lapsen seksuaalinen kehitys • Leikki-ikä • Seksuaalikasvatus • Vanhemmuus • Turvataidot • Tunnetaidot • Sukupuoli-identiteetti • Sukupuolisensitiivisyys • Seksuaalikasvatusopas • Opas

- Sexuality
- Sexual development
- Sex education
- Sex education for children
- Sexual behavior in children
- Guidebook

Oppaan pääkohderyhmänä olivat pienten lasten vanhemmat, mutta muita opinnäytetyöstä hyötyviä osapuolia ovat esimerkiksi hoitoalan ja kasvatustieteiden opiskelijat sekä terapeutti- ja psykologiopiskelijat. Opas on tehty lapsia ajatellen, sillä omien vanhempien tulisi olla lasten ensisijainen tiedonlähde (Kinnunen 2001, 24–25).

Opas kehitettiin vanhempien työkaluksi lapsen seksuaalikasvatukseen ja lapsen seksuaalisen kasvun ja kehityksen tukemiseen, sekä tarvittaessa kumoamaan väärää luuloja ja mielikuvia, jotta lapsen kokemukset seksuaalisuudesta eivät tule pelkästään kodin ulkopuolelta. Seksuaalikasvatusta ei ennen, esimerkiksi 1980-luvulla, juurikaan ole ollut, ja asioista on voitu puhua jopa pelottelemalla. Edes ”valistavaa” seksuaalikasvatusta lisääntymisterveyteen tai hyväksikäyttöön liittyen ei ole annettu. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 30.)

Opinnäytetyöprosessin aluksi selvitimme mitä on lapsen seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys. Avasimme erilaisia kirjalläteitä, tutkimustuloksia ja tutkimuksista saatuja palautteita. Otimme esille esimerkiksi vanhemmilta tulleet mielikuvat, ajatukset ja oletukset seksuaalikasvatuksesta ja sen tarpeesta leikki-ikäiselle, ja vertailimme niitä muun muassa varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkökulmiin, joita tuli ilmi esimerkiksi Väestöliiton *Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua päivähoidon arjesta* -tutkimuksesta (2013), johon vastasi 507 varhaiskasvatuksen ammattilaista. Tutkimuksen tiivistelmästä kävi ilmi esimerkiksi seksuaalikasvatuksen tueksi tarvittavan ja toivottavan materiaalin puute varhaiskasvatuksen työntekijöillä. Kyselyssä kävi ilmi myös huoli median vaikutuksesta pienen lapsen kasvuun ja kehitykseen. *Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua lasten perheen arjesta* -tutkimuksessa (2014) kävi ilmi, että vanhemmat kokevat seksuaalikasvatuksen kuitenkin olevan enemmän kodin ja vanhempien vastuulla, vaikkakin pienen lapsen seksuaalikasvatus sanana aiheutti hämmennystä, sekä kielteisiä tunteita tiettyjä termejä kohtaan. (Väestöliitto 2014. Viitattu 15.3.2021.)

Tutkimme lapsen seksuaalisuuden käsitettä ensin yleisellä tasolla, ja jatkoimme tietoperustan avaamista lapsen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen pohjalta. Tämän jälkeen tutkimme, kuinka vanhempien tulee tukea lapsen seksuaalista kehitystä ja kasvua. Tarkoituksenamme oli, että vanhempi pystyisi keskustelemaan lapsen kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista neutraalisti ja kiusaantumatta sekä luomaan turvallisen ympäristön, jossa ihmetellä asioita.

6.2.1 Kustannukset ja riskit

Kulumme koostuivat henkilöstökuluista, sekä matkakuluista yhteistyöneuvolaamme. Opinnäytetyön suunnitteluun, toteutukseen ja raportointiin (yhteensä 15 opintopistettä) opiskelija laskennallisesti käytti aikaa kokonaisuudessaan noin 390 tuntia. Opinnäytetyöhömmme kuuluvia resursseja olivat henkilöstöresurssit, jotka sisältävät opinnäytetyötä tekevät opiskelijat, toimeksiantajan sekä ohjaavat opettajat.

Matkamme toimeksiantajallemme yhteistyöneuvolaan oli edestakaisin noin 30 kilometriä. Tällöin polttoainekulut yhdelle edestakaiselle matkalle olivat noin 3,40 euroa.

Oppaan painatuksesta kysyimme hinta-arviota Printworks-painotalolta. Esimerkiksi 40 kappaletta A6-kokoista korttia, jossa on yhteensä 4 sivua, tulisi maksamaan noin 42 euroa + arvonlisävero. Hintaan sisältyy oppaan jälkikäsitteily, eli leikkaus, niittäus ja taitto. Lopulta yhteistyökumppanimme kuitenkin pyysi tuotteen sähköisessä muodossa pdf-tiedostona, joten oppaan painatuksesta meille ei syntynyt lainkaan kuluja.

Nelikenttäanalyysi **SWOT** (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) on Albert Humphreyn kehittämä menetelmä, jota käytetään strategian laatimisessa esimerkiksi projektityötä tehdessä. Sen avulla analysoidaan sisäiset vahvuudet ja heikkoudet, sekä ulkoiset mahdollisuudet ja uhat (kaavio 1). Tarkoituksena on tehdä päätelmiä, miten vahvuuksia hyödynnetään ja miten uhkia vältetään. (Suomen riskienhallintayhdistys. Viitattu 17.3.2021.)

SWOT-analyysi

Positiiviset	Negatiiviset
Vahvuudet <ul style="list-style-type: none">• tekijöiden ammattitaito• teoriapohja ja lähteet• hyvät kulkuyhteydet• helppo yhteydenpito	Heikkoudet <ul style="list-style-type: none">• aikataulujen yhteensovittaminen• eri elämäntilanteiden aiheuttamat haasteet
Mahdollisuudet <ul style="list-style-type: none">• yhteistyökumppanin halu käyttää tuotetta jatkossa• vanhempien asenteiden muuttaminen	Uhat <ul style="list-style-type: none">• graafiset ja ulkonaölliset haasteet• henkilöstön vaihtuminen• yhteydenpidon ongelmat• yhteistyökumppani ei ota tuotetta käyttöön• yhteistyökumppani ei ole valmis kustantamaan laadukasta työtä

KAAVIO 1. Nelikenttäanalyysi – SWOT

Aikataulujen yhteensovittaminen osapuolten välillä oli mahdollinen sisäinen heikkous, koska projektin ohella tekijöillä oli samanaikaisesti muita opintoja sekä työharjoitteluita. Sisäisenä vahvuutena projektissa olivat tekijöiden ammattitaito sekä vankka teoriapohja niin koulutuksen kuin lähteiden puolesta. Lisäksi vahvuutena oli helppo kulku yhteistyökumppanin luokse, joka helpotti yhteydenpitoa sähköpostiviestimisen lisäksi. Myös yhteinen kiinnostus aiheeseen sekä samantyyppiset tavoitteet projektin tuloksista olivat tekijöiden vahvuuksia.

Projektin mahdollisia ulkoisia riskejä olivat esimerkiksi oppaan ulkonäön, grafiikan ja tekstien suunnittelun vaikeudet, joita hallitsimme käyttämällä laadukkaita ohjelmistoja ja työkaluja. Toisena riskinä oli henkilöstön vaihtuminen projektin aikana, ja tämä tapahtuikin yhden tekijän poistamisen myötä. Tämän hallitsimme jakamalla tehtävänjaot uusiksi. Kolmantena riskinä oli yhteistyökumppanin kanssa ongelmallinen ja hidas yhteydenpito. Tätä voitiin hallita omalta osaltamme siten, että itse olimme aktiivisesti yhteistyökumppaniimme yhteydessä, ja sovimme tarkat ajankohdat asioille. Lisäksi uhkana oli, että yhteistyökumppani ei ota valmista tuotetta lainkaan käyttöön, tai ei ole valmis kustantamaan laadukkaasti painettua opasta. Ulkoisia mahdollisuuksia projektissa oli yhteistyökumppanin halu käyttää valmista tuotetta jatkossakin ja ottaa opas osaksi asiakkaille jaettavaa materiaalia. Mahdollisuutena on, että opas muuttaa vanhempien asenteita ja antaa vanhemmille mahdollisuuksia tarkastella omaa ajatusmaailmaa ja kasvatustapaa.

6.3 Projektin toteutus

Teoriatiedon pohjalta aloimme tehdä itse seksuaalikasvatusopasta. Oppaassa lähdimme liikkeelle lapsen seksuaalisuuden käsitteen avaamisella helposti lähestyttävällä ja selkeällä tavalla. Totesimme, että lapsi voi ja saa toteuttaa seksuaalisuuttaan ikätasoon sopivalla tavalla, sillä se vahvistaa lapsen kuvaa omasta kehostaan, sekä kuuluu lapsen normaaliin kehityskaareen. Oppaassa käsittelemiämme asioita ovat itsetunto, tunne- ja turvataidot, sekä sukupuoli-identiteetti. Nämä aiheet nousivat esille muun muassa Oulun kaupungin seksuaalineuvojien kokouksessa, sekä myös meille oli alusta asti melko selvää, että näitä aiheita ja teemoja haluamme valmiissa oppaassa käsitellä.

Ohjetekstissä ja oppaassa kielellisesti voi käyttää käskymuotoa eli imperatiivia. Käskymuoto ei vaikuta tyyliä, jos toiminta on tavoitteellista. Esimerkiksi ”opeta lasta sanomaan EI”. Myös erikoissanaston, termien ja käsitteistön avaaminen ja selittäminen on tärkeää. Esimerkiksi ”sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan...”. Tekstin tulee olla selkeärakenteista ja tarvittaessa apuna voidaan käyttää kuvia. Asioiden tulee myös olla selkeässä järjestyksessä ja hyvin jäsennelty, usein aikajärjestys toimii hyvin. (Kotimaisten kielten keskus. Viitattu 15.3.2021.)

Tärkeä periaate oppaassa tai ohjeissa usein on, että tärkeimmät ja olennaisimmat asiat tulee olla käytynä ensimmäiseksi, sillä kaikki eivät välttämättä lue ohjeita ensimmäisiä sivuja pidemmälle. Ohjeet on siis laitettu ns. tärkeysjärjestykseen. (Korpela 2020. Viitattu 15.3.2021.) Oppaan kokosimme niin, että projektimme pääpointit olivat esillä ensimmäisillä sivuilla, eli lapsen seksuaalisuuden käsite, sekä seksuaalisen kehityksen tukeminen. Seuraavilla sivuilla lukija syventää lukemaansa spesifeimmillä aiheilla, kuten lapsen tunne- ja turvataidot, sekä sukupuolisensitiivinen kasvatust.

Suurin haaste oppaan tekemisessä on sen kirjoittaminen mahdollisimman selkeäksi, sillä usein oppaantekijä tuntee aiheen ”liian hyvin” ja on aiheen asiantuntija. Voi olla haastavaa kirjoittaa tai opastaa asiasta ihmisille, joille aihe voi olla hyvinkin vieras. Tulee kiinnittää huomiota siihen, luokeeko tekstiä ammattilainen vai maallikko. Oppaassa ja ohjeissa tulisi olla selkeitä lyhyitä kappaleita, joiden virkkeet ovat helposti hahmoteltavissa ja sanat mahdollisimman yleiskielisiä ja ymmärrettäviä. (Korpela 2020. Viitattu 15.3.2021; Hyvärinen 2005. Viitattu 17.3.2021.) Oppaassamme avasimme käyttämämme käsitteet ja termit selkeiksi ja ymmärrettäväksi lukijalle. Myös oppaassa olevat kappaleet ja tekstit olivat lyhyitä ja ytimekkäitä. Osa kappaleista korostettiin eri muotoilujen ja värien avulla. Oppaan ulkonäöstä yritimme tehdä mahdollisimman miellyttävän ja

helppolukuisen. Suunnittelimme aluksi ulkopuolisen kuvittajan käyttöä, jotta saisimme oppaaseen omia toiveitamme vastaavia piirroksia, mutta päädyimme kuitenkin lopuksi käyttämään oppaan taustana värikästä kuviointia, ja vastapainoksi kuvituksena käytettiin Pixabay-palvelun ilmaista vektorigrafiikkaa, josta otimme käyttöön mustia siluettikuvia. Käyttämämme kuvat olivat mahdollisimman selkeitä ja neutraaleja, esimerkiksi lapsiperheistä. Fonttityylinä käytimme selkeää Tw Cen MT -fonttia, jota olimme eri kappaleisiin ja otsikoihin tarpeen mukaan korostaneet esimerkiksi lihavoimalla käsitteitä, tai vaihtamalla fontin väriä tai kirjasinkokoa, sekä asettamalla kappaleita esimerkiksi ajatuskuplaan.

Pää- ja väliotsikot kertovat mitä kappaleessa tai sivulla kerrotaan. Hyvässä otsikossa on esimerkiksi väite tai kysymys. Otsikointi on houkuttelevampi, jos se on muotoiltu henkilökohtaisemmin, kuten puhutellen ”Opas sinulle, joka olet tulossa leikkaukseen”. (Hyvärinen 2005. Viitattu 17.3.2021.) Tekemämme oppaan otsikointi sisälsi kysymyksiä, kuten ”Mitä on pienen lapsen seksuaalikasvatus?”. Ohjeet voi olla hyvä myös perustella, sillä ohjeita noudatetaan parhaiten silloin kun niistä koetaan itselle jotakin hyötyä (Hyvärinen 2005. Viitattu 17.3.2021). Oppaassamme kerrottiin esimerkiksi itsen ja lapsen kehumisen, sekä läheisyyden antamisen kasvattavan lapsen itsetuntoa.

On hyvä muistaa kiinnittää huomiota myös kielioppiin ja oikeinkirjoitukseen, jolloin tekstistä tulee viimeistellymmän ja ammattimaisemman näköinen. Voi olla hyvä antaa teksti oikoluettavaksi jollekin muulle ennen julkaisua. (Hyvärinen 2005. Viitattu 17.3.2021) Työmme tekovaiheessa huomioimme kieliopilliset asiat tarkasti, ja opasta myös tarkasteli meidän lisäksi ohjaavat opettajat, sekä yhteistyökumppanimme. Käytimme myös ulkopuolista apua tekstin oikolukemiseen. Esimerkiksi potilasohjeen pituudesta ei ole olemassa tiettyä kaavaa, mutta yleisesti ottaen lyhyempi teksti on lukijalle miellyttävämpi. (Hyvärinen 2005. Viitattu 17.3.2021.) Myös opinnäytetyön yhteistyökumppanimme mukaan mahdollisimman tiivis paketti oli kaikista miellyttävin vaihtoehto, sillä pitkä, useamman sivun opas jää helposti vain lukaisuasteelle, mutta tiivis, muutaman sivun opas on helpommin lähestyttävä ja mielenkiintoa säilyttävä. Tarkoituksenamme oli alussa tehdä oppaasta hieman lyhyempi, vain noin 4-sivuinen, mutta lopullisesta työstä tuli hieman laajempi, kansilehdet mukaan lukien 8-sivuinen kokonaisuus.

Oppaan tavoitteena oli kannustaa vanhempia myös kysymään itse lapsilta kysymyksiä, ja selvittämään mitä lapset jo valmiiksi tietävät asioista. Sisällytimme valmiiseen oppaaseen esimerkkejä lauseista ja kysymyksistä, joita vanhempi voi käyttää keskustelunapuna tai keskustelunaloitukse-

na. Halusimme tuoda ilmi, että lapsi käsittelee monesti asioita leikin kautta, ja lapsen kanssa on hyvä sopia yhdessä pelisäännöt, kuinka toimitaan eri lailla esimerkiksi kotona, päivähoitossa ja kavereilla. Lapsella on oikeus läheisyyteen, mutta toista ei voi koskettaa ilman lupaa. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 27–29.)

Tuotoksemme projektista oli leikki-ikäisten lasten vanhemmille seksuaalikasvatuksen tueksi tehty opas, jota neuvolan työntekijöiden on tarkoituksena jakaa vanhemmille neuvolakortin välissä. Oppaan pääsyä neuvolan yleiseen jakeluun ei ehditty vielä opinnäytetyöprosessimme aikana meille varmistaa, sillä se edellyttää ylemmän tahon hyväksyntää, eikä neuvolan yhteyshenkilömme asiasta ole itse päätäntävaltainen. Yhteistyökumppanimme kanssa sovimme, että mikäli opas hyväksytään jaettavaksi neuvolassa, se jaettaisiin tietyllä sovitulla neuvolakäynnillä muiden pape- reiden ja oppaiden lisäksi samassa paketissa, sillä neuvolalla ei ole resursseja käydä ennestään- kin laajaa infokokonaisuutta kokonaisuudessaan läpi.

Oppaasta pyysimme tekovaiheessa palautetta ja kehitysideoita neuvolan henkilökunnalta, muilta ammattiryhmän edustajilta, oppaan kohderyhmään kuuluvilta henkilöiltä, sekä ohjaavilta opettajil- tamme, jotta opasta pystyi tarvittaessa parantaa. Yhteistyökumppanimme halusi antaa meille melko vapaat kädet tuotteen tekemiseen. Kuitenkin yhteistyöneuvolan seksuaalineuvojen ko- kouksessa esille nousivat erityisesti lapsen itsetuntoon ja itsearvostukseen liittyvät asiat, jotka kannattaisi tuotokseen sisällyttää ja nämä huomioimme projektin tekemisessä.

Opas kasattiin keräämämme tietoperustan pohjalta, josta valitsimme yhdessä yhteistyökumppa- nimme avulla tärkeimmät pääkohdat ja kokosimme ne yhteen tiiviiksi paketiksi. Yhteistyökump- panimme osalta, sekä myös omasta näkökulmastamme tärkeimpiä käsiteltäviä teemoja olivat lapsen tunne- ja turvataidot, itsetunto, sekä sukupuoli-identiteetti, joita käsitelimme tuotoksessa. Tuotoksena syntyi 8-sivuinen opas, joka tehtiin värikuvituksella tietokoneohjelman avulla. Tarkoi- tuksena oli, että opas olisi esteettisesti miellyttävä myös lapsen näkökulmasta, sekä helppolukui- nen, selkeä ja helposti ymmärrettävä. Oppaasta valmistui tiivis ja kompakti paketti aiheesta, ja sen tarkoituksena oli mahtua esimerkiksi lapsen neuvolakortin väliin. Opas lähetettiin yhteistyö- kumppanillemme toiveidensa mukaisesti sähköisessä muodossa. Opas tulee perheiden omaan käyttöön, ja oppaan jakelusta jatkossa vastaa yhteistyöneuvola, joten oppaan vaikuttavuutta em- me voineet tässä projektissa vielä arvioida.

Lähetimme ensimmäisen version tekemästämme oppaasta ohjaaville opettajille, sekä yhteistyö- kumppanillemme. Saimme ohjaavilta opettajilta hyvää palautetta oppaan visuaalisesta muotoilus- ta, ja siitä että ulkomuoto kutsuu tutustumaan sisältöön. Pääkohdat olivat hyvin selkeästi nostettu

esille, mutta otsikointia toivottiin vielä hiottavan muotoon, joka ei sisällä sanaa ”kasvatus”, sillä se helposti tuo kuvan erillisestä opetus- tai kasvatustilanteesta. Sen sijaan sisällön otsikointia olisi voinut vielä miettiä lapsen kasvun ja kehityksen tukemisen näkökulmasta.

Yhteistyökumppanimme yhteyshenkilöltä saimme myös positiivista palautetta oppaan ulkonäöstä, jossa värytys sopi hänen mielestään hyvin teemaan, ja siluettikuvat lapsista ja aikuisista jättävät tilaa mielikuville eri sukupuolirooleista. Hänen sanojensa mukaan aihe on vielä sen verran uusi ja hankalakin ottaa puheeksi perheiden kanssa neuvolassa, joten oppaan melko yksinkertainen ja neutraali ulkonäkö ei herätä ihmisissä liikaa ennakkoluuloja sen sisällöstä, ja voi siten helpottaa aiheen puheeksi ottamista. Oppaan tyyli ja käytännön esimerkit tekivät siitä helposti lähestyttävän, ja hänen mukaansa sisältöjen napakka rajaus helpottaa niin ammattilaisen kuin asiakkaankin tarttumista vihkoseen. Saimme häneltä myös ehdotuksia lauseiden rakenteiden ja ulkomuodon hiomisesta niin, että ne herättäisivät lukijan mielenkiintoa enemmän. Lisäksi ehdotuksena saimme erilaisten linkkien lisäämisen oppaan loppuun QR-koodeina, joiden kautta vanhemmat voisivat saada lisätietoa lapsen seksuaalisuudesta. Sisällön otsikoinnista saimme myös häneltä kehitysehdotuksia, joten vaihdoimme otsikon ”Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua ja kehitystä?” tilalle ”Seksuaalikasvatus tapahtuu arjessa”. Näin oppaan sisällössä ei tule liikaa toistoa, ja otsikko on vanhempia kohtaan hieman armollisempi ja lempeämpi. Hän ehdotti myös, että intersukupuolisuudesta voisi oppaasta mainita myös, jotta tieto nostaisi esille jokaisen lapsen olemassa olon ja arvokkuuden. Tämän koimme hyvänä huomiona, joten lisäsimme oppaaseen oman kappaleen intersukupuolisuudesta.

Toisen version oppaasta lähetimme kahdelle leikki-ikäisten lasten vanhemmalle, varhaiskasvatuksen opettajalle, sosiaalialan työntekijälle, sekä lasten toimintaterapeutille, joilta pyysimme vapaamuotoista palautetta työstä. Saamamme palaute oli pääosin hyvää. Ammattilaisten mielestä opas oli asiallinen ja sopivan tiivis tietopaketti tärkeästä asiasta vanhemmille, mutta toisaalta myös ammattilaisille, kuten esimerkiksi varhaiskasvatuksen työntekijöille. Palautteen mukaan seksuaalisuuden moninaisuus oli tuotu hyvin esille, sekä avattu hyvin ja selkeästi käsitteenä mitä seksuaalisuus on. Myös unnutuksen nostamisesta esille saimme hyvää palautetta. Yksi palautteenantaja oli esimerkiksi työssään todistanut kollegan nuhtelevan lepohetken aikana itseään koskettelevaa lasta, kun lapsen kanssa olisi voinut käydä myös keskustelua siitä, milloin itsensä koskettelu on sopivaa ja milloin ei, eikä nuhdella lasta muiden kuullen aikaansaaden lapselle häpeän tuntemuksia. Myös oppaan visuaalista ilmettä keuhuttiin palautteissa. Toinen leikki-ikäisten lasten vanhemmista antoi myös positiivista palautetta oppaan selkeästä ja visuaalisesta ulko-

näöstä, joka houkuttelee perehtymään asiaan tarkemmin. Käsitteitä oli hänen mukaansa avattu hyvin, ja hän koki oppaan tarpeelliseksi aiheen puheeksi ottamisen helpottamiseksi lasten kanssa.

Kehitysideana oppaaseen annettiin seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisen sisällyttämisen. Tätä asiaa itse pohdimme myös tekovaiheessa, mutta päätimme rajata aiheen tietoisesti työstämme pois, jotta kokonaisuudesta saataisiin mahdollisimman tiivis. Yksi palautteenantaja olisi toivonut puhekielisten ilmaisujen tilalle enemmän asiallisempaa kieltä, kuten ”pesulla tai saunassa” tilalle ”peseytymisen tai saunomisen yhteydessä” kun taas suurin osa palautteenantajista koki puhekielen olevan helpommin lähestyttävää.

6.4 Projektin arviointi

Opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella ja toteuttaa leikki-ikäisen seksuaalista kasvua ja kehitystä tukeva opas vanhemmille, jota neuvolan työntekijät jakaisivat kohderyhmälle lapsen neuvolakäynnillä. Tavoitteenamme oli, että vanhempien kynnys puhua seksuaalisuudesta lapsille maldaltuisi, ja että vanhemmat ylipäättään ymmärtäisivät seksuaalisuuden olevan laaja käsite, ja mitä nimenomaan lapsen seksuaalisella kehityksellä tarkoitetaan.

Projektin teossa haastavaa oli aikataulujen yhteensovittaminen, ja yhteydenpidon sujuvuus. Tekijöiden välinen yhteydenpito oli nopeaa ja sujuvaa, mutta olimme kuitenkin kummatkin tahoillamme eri paikoissa harjoitteluissa ja töissä, joten kolmivuorotyön ohella ja välillä eri kaupungeissakin ollessamme itse projektin tekeminen ja työstäminen osoittautui ajoittain hankalaksi, ja välillä jopa uuvuttavaksi. Projekti olisi pitänyt meidän osaltamme ehkä aikatauluttaa aikaisemmin tehtäväksi jo ennen pitkiä työharjoittelujaksoja. Toki tällöin kontaktiopetuksen aikana aikaa kului runsaasti itse kurssien opiskeluun ja tentteihin lukemiseen. Usein käytimmekin viikon mittaiset syys- ja talvilomat projektin tekemiseen, sillä ne olivat yleensä tyhjiä viikkoja harjoitteluilta tai kontaktiopetukselta.

Myös koronapandemia toi omat vaikeutensa projektin työstämiseen, kun koulun tilat suljettiin, jouduimme työskentelemään etänä. Työharjoitteluita peruuntui ja valmistumisemme viivästyi. Lisäksi esimerkiksi projektin tuotoksen esittelyn ja opinnäytetyön raportin esittämisen toteutumistavat ovat yhä epäselviä tai epävarmoja.

Lisäksi sähköpostivastausten saaminen tai yhteydenotto toimeksiantajaan oli ajoittain hidasta, toki ymmärrettävistä syistä, sillä yhteyshenkilömme oli mukana projektissamme omien töidensä ohella. Yhteyshenkilömme oli kuitenkin alusta asti kiinnostunut työstämme ja innoissaan siinä mukana, ja haluammekin kiittää terveydenhoitaja-kättilö Kaisa Laitia saamistamme vinkeistä, tsempeistä ja palautteesta.

Valmiista oppaasta tuli mielestämme selkeä ja laadukas, ja se täytti omat, sekä toimeksiantajamme odotukset. Aluksi meillä herätti huolta oppaan graafisen suunnittelun puoli, ja se, saameko oppaasta tehtyä itse omilla taidoillamme visuaalisesti kutsuvaa, sillä oppaan ulkonäkö oli meille tärkeä elementti projektissa. Saimme kuitenkin hyvää palautetta oppaan visuaalisesta ilmeestä ja ulkonäöstä. Myös sisällöllisesti opas oli mielestämme onnistunut, vaikka oppaan sivumäärä laajenikin alun perin suunnittelemastamme jonkin verran, on se silti tarpeeksi tiivis ja ytimekäs paketti, jossa mielenkiinto säilyy koko oppaan lukemisen ajan, sillä tekstiä ei kuitenkaan ollut liikaa, vaan se oli jäsennelty selkeästi omiin kappaleisiinsa oppaan sivuille. Myös oppaan teksti ja kieliasu oli selkeää ja ymmärrettävää, sekä laatukriteerit täyttävää.

6.5 Projektin eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusaineiston käyttöä koskee tekijänoikeuslain säädökset. Kun opinnäytetyön tausta-aineistona käytetään toisten kokoamia aineistoja, on niiden alkuperä merkittävä selvästi säädäntöä mukaillen ja käytettävä asianmukaisia lähdeviitteitä. Myös tietosuojan ja tietoturvan on toteuttava esimerkiksi tutkimusluonteisessa työssä. Hyvällä tieteellisellä käytännöllä (HTK) tarkoitetaan tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisiä tiedonkeruu-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Tämä tarkoittaa sitä, että valmiiksi saatu tutkimus on raportoitu ja tallennettu asianmukaisesti, sillä opinnäytetyöt ovat lisäksi julkisia asiakirjoja. Myös tutkimuslupasopimukset tulee olla kunnossa. Mahdolliset kustannukset ja rahoituslähteet tulee olla ilmoitettuna asianosaisille. Lisäksi valmiit opinnäytetyöt tarkistetaan plagiaatintunnistusjärjestelmällä. (Arene, 7, 12, 14. Viitattu 20.4.2021; Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 20.4.2021.)

Työtämme varten teimme yhteistyösopimuksen yhteistyökumppanimme ja koulumme kanssa. Sopimuksessa on käyty läpi myös ehdot tuottamamme aineiston käyttöoikeuksista. Pidimme huolen lähteiden asianmukaisesta merkitsemisestä lähdeviitteiden avulla, minkä lisäksi työmme käytetään plagioinninestojärjestelmän kautta, joka tarkastaa tekstin ja lähteiden oikeinkäytön. Perehdyimme työmme aiheeseen monien eri lähteiden avulla, joihin sisältyi tutkimustietoa sekä

muuta aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Näistä lähteistä muodostimme hyvän teoriapohjan, jonka avulla tuotimme oppaan, jonka sisältämä tieto on luotettavaa ja tutkittua. Kustannuksia työllemme ei tullut yhteistyökumppanin toivottua oppaan pdf-muodossa. Kuitenkin kustannusarvio oppaan painamiselle sekä esimerkiksi kulut yhteistyökumppanimme luokse matkustamisesta on kirjattu selkeästi.

7 POHDINTA

Valitsimme aiheemme opinnäytetyöhön niin ammatillisesta näkökulmasta, kuin myös omasta kiinnostuksesta aiheeseen. Seksuaalisuus aiheena on edelleen hoitotyössäkin ja sen opetuksessa melko pintapuolisesti käsitelty, vaikka tulevina kättilöinä meidän tulisikin olla seksuaali- ja lisääntymisterveyden ammattilaisia ja asiantuntijoita koko ihmisen elinkaaren ajan (Paananen ym. 2017, 41). Kuitenkin harjoitteluiden ja työkokemuksemme aikana olemme huomanneet isoja puutteita kättilöiden ja muun hoitohenkilökunnan tietotaidoissa seksuaalisuuteen liittyen. Neuvolassa harjoittelujaksolla ollessamme teimme kumpikin havainnon, ettei lapsien neuvolakäynneillä otettu lapsen seksuaalisuutta puheeksi millään tavalla työntekijän tai vanhemman osalta. Esimerkiksi sukupuolen moninaisuus on aihe, josta olemme kuulleet kättilö- ja hoitotyön kentällä jopa vähäteltyä. Usein pitkän uran luoneiden ammattilaisten ajatusmaailmaa voi olla haastava muuttaa, mutta tarkoituksenamme olikin nyt antaa tuoretta ja paikkaansa pitävää tietoa aiheesta ammattilaisina vanhemmille. Oppaan myötä toivomme vanhempien saavan eri keinoja lapsen seksuaalisuuden puheeksi ottamiseen lisäämällä tietoisuutta aiheesta helposti lähestyttävällä tavalla.

Opinnäytetyön tekeminen oli meille monin tavoin opettavainen kokemus, sillä meillä ei ennestään ollut juurikaan kokemusta projektiluontoisesta työskentelystä. Olemme kehittyneet opinnäytetyöprosessin aikana sekä projektiosaajina, että ammatillisesta näkökulmasta tulevina kättilöinä ja sairaanhoitajina. Seksuaalisuus aiheena ja siitä puhuminen oli kummallekin tekijälle luontaista, joka helpotti asian tutkimista ja tiedon kokoamista yhteneväiseksi kokonaisuudeksi. Pääsimme syventämään entistä enemmän osaamistamme jo aikaisemmin meitä kiinnostaneeseen aiheeseen, jotta meillä olisi ammattilaisina mahdollisimman tuoretta tietoa aiheesta.

Oppaan jakama sisältö koettiin projektin aikana tarpeelliseksi monen eri ammattiryhmän edustajan sekä pienten lasten vanhempien puolesta. Jatkossa oppaan vaikuttavuutta vanhempiin voisi tutkia laadullisen kyselytutkimuksen avulla. Opasta voisi jatkokehittää ulkonäöltään lastenkirjaimaiseksi, jotta kasvatushetken voisi yhdistää mukavaan yhdessäoloon. Opas voitaisiin myös muokata sopivaksi varhaiskasvatuksen ammattilaisten käyttöön, sillä Väestöliiton *Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja* -kyselytutkimuksessa (2013) kävi ilmi, että puolet vastanneista varhaiskasvatuksen ammattilaisista kaipaisi lisää materiaalia alle kouluikäisen lapsen seksuaalikasvatuksen tueksi. Lisäksi ammattilaiset kokivat, etteivät olleet saaneet tarpeeksi koulutusta esimerkiksi lisääntymisterveydestä ja turvataidoista. Täten samankaltaiselle oppaalle voisi olla

tarvetta myös varhaiskasvatuksessa, avuksi henkilökunnalle kasvatustilanteisiin. Saamamme palautteen perusteella olisi vanhemmille tarvetta myös oppaasta, jossa kerrottaisiin seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja sen tunnistamisesta ja käsittelemisestä. Opas on myös ainoastaan suomenkielellä, joten jatkossa sen voisi halutessaan myös kääntää esimerkiksi englanniksi tai ruotsiksi.

Laadimme opinnäytetyömme pohjalta myös kirjallisen kehittämistehtävän Kätilötyön kehittäminen -kurssille. Kehittämistehtävän tuotoksena meillä on posterit leikki-ikäisen seksuaalisen kehityksen tukemisesta, joka tulee opinnäytetyömme yhteistyökumppanina toimivan neuvolan käyttöön.

LÄHTEET

Airaksinen, T. & Vilkkä, H. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Anttila, R., Eronen, S., Kallio, M., Kanninen, K., Kauppinen, L., Paavilainen, P. & Salo, S. 2007. Persoona 2. Kehityspsykologia. Edita.

Apter, D., Väisälä, L. & Kaimola, K. 1. painos 2006. Seksuaalisuus. Kustannus Oy Duodecim.

Arene. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu 20.4.2021
<https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382>

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2010. Selkee! Turun kaupunki 2010.

Cacciatore, R. 3. painos 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Opas vanhemmille. WSOY.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 1–2. painos 2016. Keho on leikki – Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. Väestöliitto. WHO:n standardit Euroopassa. Viitattu 23.10.2019.

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/standardit/.

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. Väestöliitto. 2001. Vauvasta naperoiseksi: pienten lasten seksuaaliterveydestä.

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2. painos 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Opas vanhemmille. WSOY.

Freud, S. 1981. Johdatus psykoanalyysiin, 3. painos. Gummerus Oy, Helsinki.

Helsingin yliopisto. 2006. Mikä on projekti? Viitattu 17.3.2021.
<http://www.ling.helsinki.fi/kit/2006k/clt310pro/yleista/maaritelma.shtml>

Hermansson, E. 1. painos 2007. Lapsiperheen oma kirja. Terveys syntymästä kouluikään. Kustannus Oy Duodecim.

Honkanen, N. 2017. Onnelliseksi – seksuaalisuus läpi elämänkaaren. Kustannusosakeyhtiö Silta-la, Helsinki.

Hyvärinen, R. 2005. Duodecim. Millainen on toimiva potilasohje? Hyvä kieliasu varmistaa sanoman perillemenon. Viitattu 17.3.2021. <https://www.duodecimlehti.fi/duo95167>

Intersukupuolisuus.fi. Viitattu 17.3.2021. <http://intersukupuolisuus.fi/>

Kihlström, M. 2020, Oikeilla nimillä – Seksuaalikasvatusopas aikuisille. Kosmos.

Kinnunen, S. 2001, Tytöt, pojat ja seksi – Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua. Kirjapaja Oy, Helsinki.

Koljonen, H. 2016. ”KATO KUN MÄ OSASIN!” – Tietoa varhaiskasvatikäisen lapsen itsetun-
nosta ja sen tukemisesta. Viitattu 28.11.2020.
https://mieli.fi/sites/default/files/inline/Hankkeet/LAPSETJANUORET/katokunmaosasin_pieni.pdf

Kotimaisten kielten keskus. Viitattu 15.3.2021.
https://www.kotus.fi/ohjeet/virkakieliohjeita/ohjeita_ohjeiden_tekijoille

Korpela, J. 2020. Arkisen asiakirjoittamisen opas. Luku 7. Viitattu 15.3.2021.
<https://jkorpela.fi/kirj/7.7.html>

Lackman-Ala-Poikela, S. 2014. Sukupuolittuneet käytännöt, lelut ja leikit varhaiskasvatuksessa. Viitattu 17.3.2021. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/59663/Lackman-Ala-Poikela.Sanna.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Lasten maailma. 2017. Lasten seksuaalikasvatus tärkeää. Viitattu 23.10.2019. <https://lapsenmaailma.fi/teemat/kasvu/lasten-seksuaalikasvatus/>.

Lääkärilehti. 2018. Mitä vauva haluaa? Varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen neuvolassa. Viitattu 16.4.2020. <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/mita-vauva-haluaa-varhaisen-vuorovaikutuksen-tukeminen-neuvolassa/?public=651c21f2876587a7b15d1deb4b0bdc52>

Mielenterveystalo.fi. Tietoa seksuaalisuudesta. Viitattu 13.4.2021. https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-op-paat/itsehoito/seksuaalisuuden_omahoito/Pages/tietoa_seksuaalisuudesta.aspx#seksuaalinen_identiteetti

Paananen, U., Pietiläinen S., Raussi-Lehto, E. & Äimälä, A-M. (toim.) 2017. Kätilötyö - Raskaus, synnytys ja lapsivuodeaika. 6.–7. painos. Helsinki, Edita.

Paasivaara, L., Suhonen, M., & Nikkilä, J. 2008. Innostavat projektit. Suomen sairaanhoitajaliitto ry, Helsinki. Silverprint, Sipoo.

Power, T. 2013. Parenting Dimensions and Styles: A Brief History and Recommendations for Future Research. Viitattu 28.11.2020. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3746212/>

Seta. Sukupuolen moninaisuus. Viitattu 17.3.2021. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>

Sinkkonen, J. Duodecim. 2004. Kiintymyssuhdeteoria - tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Viitattu 28.11.2020. <https://www.duodecimlehti.fi/duo94437>

Suomen Mielenterveys ry. Lapset puheeksi (LP) -menetelmä. Viitattu 17.3.2021.
<https://mieli.fi/fi/kehitt%C3%A4mist%C3%A4mistoiminta/lapset-ja-nuoret/toimiva-lapsi-perhe-ty%C3%B6/lapset-puheeksi-lp-menetelm%C3%A4>

Suomen Mielenterveys ry. Leikki-ikä. Viitattu 17.3.2021.
<https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunnetaidot/leikki-ik%C3%A4>

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Sukupuolen moninaisuus lapsuudessa. Viitattu 2.3.2021. <https://sukupuolensaamiskeskus.fi/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuus-lapsuudessa/>

Suomen Riskienhallintayhdistys. Nelikenttäänalyysi – SWOT. Viitattu 17.3.2021. <https://pk-rh.fi/tools/swot.html>

Tanhua, I., Mustakallio, S., Karvinen, M., Huuska, M. & Aaltonen, M. 2015. Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. Viitattu 17.3.2021. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74462>

Terveyskirjasto. 2021. Muunsukupuolisuus. Viitattu 17.3.2021.
<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01196>

Terveyskirjasto. 2019. Varhainen vuorovaikutus ja itsetunnon kehitys. Viitattu 16.4.2020.
https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=kot00302

Terveyskylä. Seksuaalisuus. Viitattu 23.10.2019.
<https://www.terveyskyla.fi/naistalo/seksuaaliterveys/seksuaalisuus-el%C3%A4m%C3%A4nkaarella/seksuaalisuus>.

THL. 2021. Leikki-ikäisen neurologinen kehitys (Lene). Viitattu 17.3.2021.
<https://thl.fi/fi/web/lastenneurolakasikirja/terveystarkastusten-menetelmat/neurologis-kognitiivinen-kehitys/lene>

THL. 2019. Seksuaalikasvatus. Viitattu 16.4.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus

THL. 2020. Kiintymyssuhteen tukeminen ja sen merkitys. Viitattu 28.11.2020. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammainen-henkilo-vanhempana/kiintymyssuhteen-merkitys-ja-sen-tukeminen>

THL. 2020. Sukupuolen moninaisuus. Viitattu 17.3.2021. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK). Viitattu 20.4.2021. <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk>

Tyttöjentalo. Viitattu 17.3.2021. <https://tyttojentalo.fi/tyttojen-talo/sukupuolisensitiivisyys>

Väestöliitto. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus. Viitattu 16.4.2020 https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/

Väestöliitto. Lapsi ja seksuaalisuus. Viitattu 23.10.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/.

Väestöliitto. Ohjaajan opas – Puheeksi ottamisen kortit. Viitattu 29.3.2021. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/01/119836b9-pok-opas-uusin.pdf>

Väestöliitto. 2014. Pusuhippaa, lääkarileikkejä ja haikaravauvoja - tavallista arkea tai tarua lasten perheen arjesta. Viitattu 23.10.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/mihin-sivustomme-perustuu/pusuhippaa-laakarileikkejä-ja-ha/.

Väestöliitto. Seksuaalioikeudet. Viitattu 24.3.2021. <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalioikeudet/>

Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaat. Viitattu 23.10.2019.
http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/ikatasoinen-seksuaalikasvatus/seksuaalisuuden-portaat/.

Väestöliitto. Tutkimusmatka upeaan kehoon. Viitattu 24.11. 2020.
https://www.vaestoliitto.fi/@Bin/c2bb868b2d2a1492520bfb9ac37f506d/1606231658/application/pdf/7261257/Vanhemman%20tietovihko_verkko.pdf

Väestöliitto. Tunnetaidot. Viitattu 28.11.2020.
https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen-paakohdat/kehotunnekasvatus/tunnetaidot/

Väestöliitto. Turvataidot ja lapsen keho. Viitattu 28.11.2020.
<https://www.vaestoliitto.fi/@Bin/c723c2705080347568695b331b0e6e0c/1606562591/application/pdf/6053282/Turvataidot%20ja%20lapsen%20keho.pdf>

Mikä ihmeen pienen lapsen seksuaalisuus?

Seksuaalisuus on
syntymästä asti koko
elämän ajan
olemassa oleva ja
kehittyvä ominaisuus!

Pienen lapsen **seksuaalisella kehityksellä** tarkoitetaan omaan kehoon tutustumista, itsetunnon kehitystä, tunne- ja turvataitojen oppimista, sekä sukupuoli-identiteetin muodostumista.

Leikki-ikäinen lapsi alkaa kiinnostua omasta ja muiden kehosta. Hän usein nauttii sylissä olost ja silittelystä.

Seksuaalikasvatus tapahtuu arjessa

Lapsen seksuaalikasvatuksen tulee toteutua ikätasoisesti. Sen ei tulisi tuntua lapsesta pelottavalta tai ahdistavalta.

On hyvä puhua asioista niiden oikeilla, perheen omaan käyttöön ja lapsen suuhun sopivilla nimillä!

Seksuaalikasvatushetki voi alkaa lapsen kysymyksestä tai vanhemman aloitteesta. Esimerkiksi pesulla tai saunassa on oiva tilaisuus ottaa puheeksi eri kehonosat ja mihin paikkoihin on soveliaista koskea.

On tärkeää, että vastataan selkeästi ja totuudenmukaisesti siihen mitä kysytään. Esimerkiksi lapsen kysyessä mistä vauvat tulevat, voi lapselle vastaukseksi ikätasosta riippuen riittää "äidin vatsasta". Mikäli lapsi kaipaa enemmän tietoa, kerrotaan esimerkiksi "vauvansemisestä".

Lapsi tarkkailee ja seuraa vanhemman esimerkkiä – seksuaalikasvatusta on siis myös ilman sanoja! Anna haleja ja läheisyyttä perheen kesken ja puhu myönteisesti kehostasi. Tämä kasvattaa lapsen **itsetuntoa**.

Tunne- ja turvataidot

Tunnetaidoilla tarkoitetaan kykyä sanoittaa ja ilmaista omia tunteitaan, sekä ymmärtää niitä.

Omalla esimerkillä ja käytöksellä vaikutat siihen miten lapsi oppii näyttämään ja säätämään omia tunteitaan!

Lapsen tunnetaitojen kehityksessä oleellista on aikuisen tuoma turva ja tuki, sekä tunteiden ja tunnetilojen sanoittaminen ääneen. Voit tukea lastasi esimerkiksi sanomalla "ymmärrän, että sinua harmittaa pelissä häviäminen".

Satujen ja tarinoiden avulla lapsi voi harjoitella tunteiden sanoittamista!

Turvataidoilla tarkoitetaan lapsen kykyä ymmärtää omat ja muiden kehon rajat.

Opeta lapselle turvataitoja selkeästi esimerkiksi uimapukusäännön avulla. Uimapuvun alle jäävät kehonosat ovat omaa aluetta, eikä muilla ole lupaa koskea sinne ilman lupaa.

Opeta lasta sanomaan tiukasti **Ei**, ja poistumaan paikalta, jos jokin tilanne tuntuu pahalta ja kertomaan asiasta turvalliselle aikuiselle.

Lapsen leikki ja yksityisyys

Lapsi ilmaisee itseään leikin kautta ja oppii tärkeitä vuorovaikutustaitoja. Leikit voivat joskus sisältää toisen koskemista.

Anna lapsen itse päättää kenet hän haluaa lähelleen. On tärkeää opettaa, että mitään ei saa tehdä toiselle ilman lupaa ja leikistä saa aina lähteä pois.

Lapsi voi kosketella omia sukupuolielimiään ja kulkea mielellään nakupellenä, sekä leikkiä koti- tai lääkärileikkejä. Onkin soveliasta opettaa, mikä on sallittua kotona ja mikä kaupassa.

Tiesitkö? Lapsen unnutus tarkoittaa lapsen normaalia itsensä tutkiskelua tai koskettelua, mikä tuo lapselle mielihyvän ja turvallisuuden tunteita. Sitä ei tule sekoittaa aikuisen itsetyytytykseen. Lapselle voi kertoa, että se on sopivaa omassa rauhassa.

Sukupuolisensitiivinen kasvatus

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan lapsen omaa sisäistä kokemusta sukupuolestaan. **Lapsen tulee saada kokea oma sukupuoli-identiteettinsä sellaisena kuin se on** ja vanhemman tulee antaa tilaa sille muodostua.

Lasta ei tarvitse ohjata muualle, mikäli lapsen käytös ei vastaa tiettyjä sukupuolirooleja tai käytösmalleja. Esimerkiksi pojat saavat leikkiä prinsessaleikkejä ja tytöt autoleikkejä.

Lapsen kokemukset omasta sukupuolesta voivat olla pysyviä tai vaihtelevia, totta tai leikkiä. **On tärkeää tukea lapsen omaa kokemusta.**

Jokainen lapsi on juuri oikeanlainen ja arvokas sellaisenaan!

Aina biologisen sukupuolen määrittäminen ei ole mahdollista. Suomessa syntyy vuosittain noin 20 intersukupuolista lasta, joiden fyysiset sukupuolen ominaisuudet eivät ole selvästi tytön eikä pojan.

Täältä löydät lisätietoa lapsen seksuaalisuudesta:

Väestöliitto.
Lapsi ja seksuaaliterveys.

Oulun kaupunki.
Lastenneuvola.

OAMK
OULUN AMMATTIKORKEAKOULU

Maija Käsäkangas
Iina Rivinen

Hoitotyön koulutusohjelma, kättö
Kevät 2021

Yhteistyössä:
Oulun kaupunki, Kaakkurin neuvola